

MUSEUM HORSENS ARKÆOLOGISK AFDELING

STRATEGIER

FOR MUSEUM HORSENS ARKÆOLOGISKE VIRKSOMHED

Revideret 2023/MBP&LS

INDLEDNING	4
OVERORDNET STRATEGI FOR DET ARKÆOLOGISKE ANSVARSOMRÅDE	5
PERSONALE	6
UDSTYR	7
INDSAMLING	8
Museum Horsens arkæologiske samling	8
Passiv indsamling	10
Aktiv indsamling	10
Undersøgelsesstrategi for det arkæologiske område	11
Egenfinansierede forundersøgelser under 5000 m2	12
REGISTRERING	13
SARA	13
Fund og Fortidsminder	14
Museernes Udgravningsdata (MUD)	15
Detektorfund	15
Genstande til processering uden for Museum Horsens	15
Overførsel fra MUD til SARA	15
MapInfo	15
BEVARING	16
Bevaringsplan	16
Arkæologisk magasin på Bankagerskolen	16
Opbevaring af organisk materiale i den arkæologiske afdeling	17
Opbevaring af arkæologiske metaller i den arkæologiske afdeling	17
FORSKNING	18

Overordnet beskrivelse af forskningstemaer	18
Beskrivelse af forskningstemaer	18
FORMIDLING	35
Planlægning af formidlingsaktiviteter	35
Offentliggørelse af udgravningsresultater	35
Kulturarv som værdi	35
Samarbejde med undervisnings- og uddannelsesinstitutioner	35
Presse på udgravninger	35
MUSEUM HORSSENS ARKÆOLOGISKE VIRKSOMHED	36
Overordnede principper for museet administration af Museumslovens kap. 8	36
Forvaltning – kompetencer og vidensdeling	37
Organisering – klar opgavefordeling	37
Sagsbehandling – ensartede procedurer og digitale løsninger	38
Arkæologiske undersøgelser – bygherrekontakt, videnspotentiale og økonomi	39
Sikring og formidling af den faste kulturarv – samarbejde mellem myndigheder og bygherrer	39
Kvalitetssikring og forvaltningsevaluering	39

Indledning

Museum Horsens er Horsens Kommunes statsanerkendte museum. Museum Horsens har forvaltningsansvar i henhold til museumslovens kapitel 8. Forvaltningsansvaret omfatter sikring af arkæologiske og nyere tids kulturhistoriske bevaringsværdier i forbindelse med fysisk planlægning og udførelse af jordarbejder. Museum Horsens har det arkæologiske ansvar i Horsens Kommune. Museum Horsens har endvidere ansvar for nyere tid (nedrivningssager) i Horsens Kommune.

Forvaltningsansvaret for arkæologi er placeret i Arkæologiske Afdeling under Museum Horsens. Nedenfor beskrives strategier og retningslinjer med udgangspunkt i museumsloven og det forvaltningsansvar og de forvaltningsrelaterede opgaver, der varetages af den arkæologiske afdeling.

For alle områder gælder, at retningslinjerne for museets arkæologiske virksomhed indgår i Museum Horsens' overordnede strategi. Dette dokument skal betragtes som et bilag til museets overordnede strategi, hvor det er relevant i forhold til museets arkæologiske virksomhed. Museets gældende overordnede Visions- og strategiplan fremgår af www.museumhorsens.dk.

Museets overordnede strategi beskriver nedenstående temaer:

- Mission
- Vision
- Værdigrundlag
- Indsatsområder
- Synlighed
- Historier og oplevelser
- Viden og udvikling
- Samarbejde, internt og eksternt
- Faglige planer og principper
- Formidling
- Forskning
- Samlingsvaretagelse

Strategierne for museets arkæologiske virksomhed er samlet og skrevet af Lone Seeberg i samarbejde med afdelingens museumsinspektører: Frederik Callesen, Lars Pagh, Martin Krog Nielsen og Per Borup. Strategierne revideres løbende og mindst én gang om året.

Strategierne følges af Retningslinjer for Arkæologisk Afdeling, der er afdelingen interne retningsregler og vejledninger for museets arkæologiske virksomhed.

Overordnet strategi for det arkæologiske ansvarsområde

Museum Horsens' overordnede strategi for det arkæologiske ansvarsområde er beskrevet i museets Visions- og strategiplan.

Museets vision er blandt andet, *at Museum Horsens er et synligt og levende museum lokalt, nationalt og internationalt, kendt for*

- *Rejsen – den ydre og den indre*

Temaet Rejsen henviser oplagt til Vitus Berings opdagelsesrejser i zaren Rusland. Men temaet åbner også for fortællingen om opdagelsesrejser igennem hele vores historie samt den store almengyldige fortælling om menneskets rejse gennem livet og tilværelsen og mødet med den omgivende verden. Mennesket har rejst altid. Efter istiden udforskede jægere fra syd det store afsmeltede tundralandskab. I stenalderen fandt de tidligste metaller vej til området omkring Horsens i hænderne på mennesker – Nordeuropas største kobberøkse er udstillet på Horsens Museum: Hyrup-øksen. I historisk tid ser vi Horsens som en del af verdenshistorien i bydannelsen, i havnens udvikling, i købstadens imponerende huse.

På Museum Horsens genererer vi hver dag ny viden til vores fælles historie, og hver genstand åbner en portal ind i fortiden. Oplevelsen af at stå med en 13.000 år gammel pilespid i hånden giver en direkte forbindelse fra moderne menneske til istidens jæger. Målet er at museets arkæologiske virksomhed bidrager til forståelsen af, hvordan det var at være menneske, hvordan livet i Horsens har forholdt sig til land og verden, og hvorfor vores historie er vedkommende.

I Horsens fortæller vi både lokalhistorie og verdenshistorie. Fra fortællingen om de første mennesker i Danmark og Vitus Berings fantastiske optagelsesrejser til den sidste fange forlod Horsens Statsfængsel i 2006.

Museets arbejde tager udgangspunkt i fortællingerne fra 10.000 års historie. Den lange grundfortælling udfoldes i udvalgte kanonfortællinger, hvor de med fed markerede danner den arkæologiske grundfortælling. Kanonfortællingerne bredes ud og beskrives mere specifikt under afsnittet om forskning.

- Fængslet
- Vitus Bering
- **De første mennesker**
- **Livet ved Horsens Fjord**
- **Gudenåen**
- **De første metaller**
- **Middelalderbyen**
- 1700-tallets opsving
- 2. verdenskrig
- Industrihistorien
- Horsens som fængselsby

Personale

Museum Horsens bestræber sig på at have kontinuerligt fastansatte museumsinspektører, der besidder arkæologiske kvalifikationer i forhold til metode og hovedperioderne.

Hovedperioderne er pr. 1. april 2014 fordelt som nedenfor angivet:

Ældre stenalder	Cand. phil Per Borup
Yngre stenalder	Cand. phil Per Borup
Bronzealder	Cand. phil Per Borup
Ældre jernalder	Cand. mag. Martin Krog Nielsen
Yngre jernalder	Cand. mag. Martin Krog Nielsen
Vikingetid	Cand. mag. Lars Pagh
Middelalder	Cand. mag. Lars Pagh og cand. mag Frederik Callesen
Renæssance	Cand. mag. Frederik Callesen
Nyere tid	Cand. mag. Frederik Callesen Cand. mag. Lene Høst Madsen, Museum Skanderborg

Museum Horsens har fokus på, at de hovedperiodeansvarlige museumsinspektører har adgang til faglig opkvalificering, således de besidder opdateret viden i forhold til både metode og hovedperioder. Opkvalificeringen foregår på følgende måder:

Seminarer/kurser	Det faglige personale deltager i relevante seminarer, kurser eller netværk. Videndeling på interne møder. Deltagelse aftales løbende med leder af Arkæologisk Afdeling.
Inspektørmøder	Inspektørmøder til videndeling, faglige diskussioner, faglig sparring og til intern/eksterne opkvalificering af de hovedperiodeansvarlige museumsinspektører (administration, budgetlægning, afregning, strategier, projektledelse, konflikthåndtering, registrering, it mv).
Afdelingsmøder	Videndeling (kurser/seminarer), præsentation og diskussion af udgravningsresultater. Der afholdes to årlige afdelingsmøder internt på Museum Horsens samt to årlige fællesmøder med Museum Skanderborg og Museum Silkeborg med et fagligt emne til drøftelse.
Udgravningsledermøder	Intern/ekstern faglig sparring i forbindelse med konkrete problemstillinger på en udgravning.
Faglige fredage	Sidste fredag i måneden mødes afdelingen til en fælles faglig drøftelse og/eller sparring på en specifik problemstilling.

Udstyr

Museum Horsens råder over tidssvarende udgravnings-, opmålings- og it-udstyr, der muliggør kvalitet og effektivitet ved foretagelse af arkæologiske undersøgelser samt afrapportering heraf:

- Almindeligt it-udstyr (PC'er, scannere m.m.), der løbende udskiftes og vedligeholdes af Horsens Kommunes it-afdeling og efter Horsens Kommunes retningslinjer.
- PC'er købes igennem Horsens Kommune med adgang til kommunens it-system og servere. Horsens Kommune er ansvarlig for vedligehold af servere.
- PC'er har installeret seneste MapInfo-version jf. Statsaftalen. Oktober 2021 er afdelingen overgået til QGIS på nye arkæologiske sager. Sager før oktober 2021 afsluttes i MapInfo.
- To stk. højpræcisions-gps, der løbende vedligeholdes og serviceres årligt af Geoteam A/S.
- Robot-totalstation (til udgravninger i byen og længerevarende fladegravninger), der løbende vedligeholdes og serviceres årligt af Geoteam A/S.
- En drone til oversigtsfotos samt registrering af arkæologiske objekter.
- Afdelingen har medarbejdere, der er kvalificerede til at stå for vedligehold og daglig support af opmålings- og it-udstyr.
- Alle museets arkæologer er kvalificerede til at betjene afdelingens opmålingsudstyr.

Indsamling

Museum Horsens arkæologiske samling afspejler det geografiske ansvarsområde og ændringerne i dette gennem tiden. Kronologisk og emnemæssigt er samlingen godt dækkende, og den rummer kun få genstande, der ikke stammer fra museets ansvarsområde.

Museum Horsens arkæologiske samling

Specielt stærkt står samlingerne af hjortetaksredskaber fra ældre stenalders submarine bopladser i kraft af genstande indkommet ved opmudring i fjord og havn samt fra skallegravning. Tragtbægerkultur er væsentligt repræsenteret med et stort keramikmateriale fra megalitgrave. Ældre bronzealders bronzer fra gravfund står også stærkt i form af primært genstande fra Dr. Lindemanns samling. Udgravningen af Hedegård-gravpladsen (1986-92) har gjort den førromerske samling spektakulær, hvilket blandt andet har ført til internationale udlån. Museets samling omfatter endvidere flere importerede bronzefade dateret til perioden omkring Kristi fødsel. En række kirkegårdsudgravninger undersøgt i perioden 2006-2008 har bevirket, at samlingen af skeletmateriale (der opmagasineres eksternt) står stærkt på middelalder og renæssance.

I perioden fra omkring 2000-2010 voksede den arkæologiske samling relativt voldsomt forårsaget af tidens højkonjunktur med store især kommunale byggemodninger og omfattende anlægsarbejder, herunder anlæggelsen af motorvej rute 18. Horsens og Hedensted kommuner var i perioden blandt kommuner i landet med den største procentvise befolkningstilvækst. Tilvæksten i samlingen er efter 2010 stabiliseret qua finanskrisen og lavkonjunktur for igen fra 2017 af vokse som følge af store byggemodninger og erhvervsbyggerier. Disse år er præget af store jernalderbopladsgravninger rundt om Nørrestrand og ved Torsted samt store kulturlags- og bopladsgravninger med undersøgelse af omfattende fund fra neolitikum og bronzealder omkring Lund og Kørup.

Af specielle arkæologiske samlinger skal Dr. Lindemanns samling (HOM00012) især fremhæves. Samlingen, der indkom i 1914, udgør grundstammen i museets ældre samling, men blev først i 1993 registreret i museets eget system. En anden meget stor samling er skabt af amatørarkæologerne Erik Strandbæk og Finn Dahlhof Knudsen ved ældre udgravninger og systematiske rekognosceringer fra 1950'erne til 1980'erne. Genstandene er modtaget i flere omgange i perioden 1995 til 2015 (HOM00769 m.fl.). Samlingen er primært fra ældre stenalder og førromersk jernalder og fra et begrænset geografisk område. Oplysningerne om genstandenes proveniens er gode, og registreringen af samlingen er afsluttet.

Hvad angår dokumentationsmateriale fra arkæologiske undersøgelser før 1985, så er standarden generelt lav, når man sammenligner med samtidig standard. Alt er udført af ikke arkæologisk uddannet personale og primært i fritiden ved amatørarkæologer. Fra 1985 er standarden hævet betydeligt, og må anses for at leve op til samtidig standard på andre museer. Fra 2004 er gjort en aktiv indsats for at højne og udvikle standarden for særligt den digitale udgravningsdokumentation.

Museet har et museumssagsarkiv, hvor rapporter, opklæbte fotos, lister og korrespondance opbevares i hængemapper i stålskabe. Dias til sagerne opbevares for sig i hængelommer i stålskabe. Negativer opbevares i pergamin-lommer i ringbind i stålskabe. Udgravningsplaner i A3 opbevares i kartonmapper i stålskabe, og lommebøger opbevares på hylder i stålskabe. Storformattegninger opbevares hængende i tegningsskab. Digitalt dokumentationsmateriale fra arkæologiske undersøgelser opbevares på central kommunal server og fra 2008 i MUD. Se mere under afsnittet om sagsbehandling.

Fra museets oprettelse var ansvarsområdet Voer, Nim, Hatting og Bjerre herreder. Man har dog næsten fra starten også indsamlet og senere undersøgt i tilstødende dele af Hads, Tyrsting og Vrads herreder.

I perioden 1978 til 1985 arbejdede museet ikke arkæologisk, men i 1985 fik museet et egentligt arkæologisk ansvarsområde, som dækkede de daværende kommuner Horsens, Gedved og Brædstrup, det meste af Juelsminde samt en mindre del af Hedensted og Tørring-Uldum kommuner. Af praktiske årsager ændredes dette i 1998, så museet fik hele Juelsminde Kommune, mens hele Hedensted og Tørring-Uldum kommuner gik til Vejle Museum.

Efter kommunalreformen i 2007 udgjordes det arkæologiske ansvarsområde af Horsens og Hedensted kommuner. Pr. 30/6 2016 udgør Museum Horsens arkæologiske ansvarsområde Horsens Kommune.

Den arkæologiske samling indeholder kun få genstande, som ikke har proveniens i det historiske ansvarsområde, og den langt overvejende del af disse er indkommet meget tidligt.

Der er ikke gjort nogen aktiv indsats for at hjemføre disse ældre genstande til andre museer, da det generelt har været museets holdning, at de arkæologiske samlinger opbevares, hvor de er skabt. Bl.a. de tidsmæssige ændringer af ansvarsområderne gør, at der som følge af andre museers undersøgelser findes en del arkæologiske genstande fra museets nuværende ansvarsområde på Moesgård Museum, Skanderborg Museum, Silkeborg Museum og Vejle Museum. Med mindre helt specielle forhold taler for det, mener museet, at disse genstande bør blive, hvor de er. Med alle genstande offentligt tilgængelige via statens databaser, vil det være underordnet hvilket museum, der opbevarer genstanden.

Den ældre arkæologiske forhistoriske samling fra før 1985 blev i 1993-94 gennemgået totalt. Genstande blev samlet fra den daværende udstilling og fire forskellige opmagasineringssteder, identificeret i de daværende flere ældre nummersystemer, og registreret på skemaer med henblik på indføring i det daværende registreringsystem DMI (nu konverteret til REGIN og efterfølgende SARA). Der blev oprettet retrospektive museumssager til genstandene. Selve indskrivningen i registreringsystemet foregik de efterfølgende år. Efter registrering på skemaer blev alle genstande overført til det arkæologiske magasin Bankager, hvorfra en del i 1998 blev udtaget til permanent udstilling.

Efterfølgende gennemgik magasinet Bankager rum 2 i 2007 en omstrukturering, efter der var indkøbt og opsat kompaktreoler. Der er i 2009 delvist for puljemidler gennemført fotoregistrering af den ældste del af samlingen, og registrering af genstandenes placering med henblik på magasinstyring via REGIN (nu SARA) er påbegyndt.

Den ældre middelalderarkæologiske samling, der hovedsagelig befinder sig på det arkæologiske magasin Bankager, er ikke systematisk gennemgået. Den hænger registreringsmæssigt sammen med Nyere tid.

Eksterne forskere, der ønsker adgang til dele af samlingen mødes med åbenhed og hjælpsomhed. Museet betragter ekstern forskning i samlingen som produktion af merviden om samlingen.

Der er de seneste år arbejdet med samlingen af jordprøver. Arbejdet har været delvist finansieret af Kulturstyrelsens kassationspulje, hvor en større del af samlingen i 2013 blev gennemgået med henblik på processering eller kassation. Museet har eget floteringsværksted, hvor jordprøver processeres. Til museets samling gemmes det floterede materiale, floteringsresten samt en referenceprøve på 2 dl. Se retningslinjer.

Den arkæologiske indsamlingsvirksomhed foregår kun i Horsens Kommune. Museum Horsens skelner mellem passiv og aktiv indsamling af arkæologiske genstande. Indsamlingen sker ud fra et fagligt grundlag forankret i museets forskningsstrategi.

Der henvises i øvrigt til Museum Horsens overordnede indsamlingspolitik.

Passiv indsamling

Passiv indsamling foregår på et minimum, og kun i et omfang, hvor den passive indsamling komplementerer den eksisterende samling. Museets inspektører kan ud fra faglige overvejelser tage beslutning om at konvertere passiv indsamling til aktiv indsamling.

Museet er varsom med at indtage genstande med klausuler eller betingelser.

Ansvar for passiv indsamling af arkæologisk materiale ligger hos museets arkæologiske museumsinspektører. I forbindelse med henvendelser til museets øvrige personale, skal altid henvises til en ansvarlig inspektør. Der udstedes kvittering for modtagelse til finder/giver for genstande, der efterlades på museet enten til bedømmelse eller indtag i samlingen. Se retningslinjer.

For hver enkelt genstand vurderes proveniens, tilstand og betydning i relation til museets ansvarsområde og museets eksisterende samling. Fundstedet for en genstand skal som minimum være stedfæstet til et sogn, helst en matrikel, jordstykke eller ejendom. Genstande uden proveniens modtages kun, hvis de er af stor sjældenhed. Indsamling skal være målrettet museets forskningsstrategi og have relevans herfor. Genstande kan både være unikke og repræsentative. Museets samling skal kun forøges med genstande, der har videnskabelig og/eller formidlingsmæssig værdi. Indtag af genstande bør begrundes fagligt. Begrundelse indskrives i den pågældende museumssag.

Ovenstående gør sig også gældende i forhold til amatørsamlinger, der hovedsageligt registreres og sjældnere indlemmes i samlingen.

Museum Horsens har differentieret indsamlingspolitik på detektorpladser. Generelt indsamles restriktivt fra detektorpladserne, men for et udvalg af pladser indlemmes alle indkomne fund på baggrund af forskningspotentialen i den enkelte plads. Specifikt er der tale om lokaliteterne Tamdrup, Brestenbro (efter aftale med Den kgl. Mønt- og Medaillesamling indsamles alle mønter fra Brestenbro uanset alder) og Drostholt (voldsted). Museet har nedskrevet retningslinje for processering af detektorfund, se retningslinjer.

Genstande, der ikke indtages i samlingen, men er af væsentlig karakter, fundanmeldes og oprettes som museumssag. Genstanden registreres om værende i privat eje.

Aktiv indsamling

Museum Horsens varetager den aktive arkæologiske indsamling i museets ansvarsområde. Indsamlingen er i høj grad knyttet til lovbundne arkæologiske undersøgelser i henhold til museumslovens kapitel 8. Indsamling på de arkæologiske undersøgelser sker i henhold til forskningsstrategien på det arkæologiske område samt en vurdering af den enkelte undersøgelses forskningsmæssige potentiale foretaget på baggrund af de konkrete formulerede problemstillinger for undersøgelsen i henhold til Slots- og Kulturstyrelsens krav til arkæologiske forundersøgelser. Principperne for indsamling på undersøgelsen beskrives i udgravningsberetningen.

Som led i prioriteringen af indsamling af arkæologisk genstandsmateriale vurderes parametre som proveniens, udsagnsværdi, tilhørsforhold til samlingen og bevaringstilstand.

Undersøgelingsstrategi for det arkæologiske område

Museum Horsens arbejder løbende på at kvalitetssikre de arkæologiske forundersøgelser med henblik på kvalificering og prioritering af disse jf. Slots- og Kulturstyrelsens strategier for arkæologiske forundersøgelser. På Museum Horsens er nedenstående strategier væsentlige for optimalt udbytte af de arkæologiske forundersøgelser:

- I forundersøgelserne overvejes differentieret metodevalg, herunder magnetometer, pløjning m.m.
- I forundersøgelserne (kan) anvendes strategisk brug af detektor.
- Maskinens arbejde følges altid af en arkæolog, så der er mulighed for at erkende kulturlag, anlæg i mulden m.m.
- Der udvides til begge sider ved stolpehuller og kogestensgruber.
- Fagfællebedømmelse (intern eller ekstern) af forundersøgelsens resultater.

På Museum Horsens er nedenstående strategier væsentlige for optimalt udbytte af de arkæologiske forundersøgelser differentieret på perioder:

Mesolitiske lokaliteter:

- Eksempler på lokaliteter i museets ansvarsområde: Sattrup (tørt land), Egebjerg, Kørup, Gedved, Terkel Matthiassens registreringer.
- Fokus på at lokalisere de mesolitiske pladser i forundersøgelsen. Disse bør altid tænkes ind i planlægningen af forundersøgelsen med opmærksomhed på kendte fund og topografi, herunder særligt fossile vandhuller, kystlinje, dødishuller, vandløb og Gudenåen.
- Forudgående pløjning kan tænkes ind som en del af forundersøgelingsstrategien.
- Opmærksomhed på gamle overflader når der graves gennem pløjelaget, særligt overgangszonen mellem pløjelag og undergrund. Fladen afsøges efter hvert træk med maskinen.
- Ved forundersøgelse af vådområder/dødishuller: Gå altid i bund, registrer fund undervejs. Stop op ved væsentlige anlæg. Fund kan sættes i profilet ved hvert træk. Altid to personer ved gennemgravning af sådanne områder. Vigtigt at komme i bund for at få overblik over fund og eventuelt dybt aflejrrede horisonter. Der skal altid graves under gytjen, helt ned til de glaciale lag. Opmærksomhed på at de senglaciale lag kan ligne undergrund.
- I vådområder vil der typisk være drænet, og det må man forholde sig til. Er der tale om en byggemodning eller et areal, der skal tilbage til drift? En forundersøgelse bør ikke begrænses af hensynet til dræn, reetablering bør indregnes i budgettet.
- Det er i øvrigt altid en god ide at gå til bunden i vandhullerne – for alle perioder – med henblik på gode forhold for bevaret organisk materiale og aflejrrede kulturlag.

Neolitiske lokaliteter:

- Eksempler på lokaliteter i museets ansvarsområde: Gantrup, langs Gudenåen, sandede plateauer.
- Forundersøgelsen varetages optimalt af to mand.
- Der udvides til begge sider ved alle stolpehuller. Stolpehullerne fremstår normalt ikke så tydeligt som i senere perioder, derfor er det vigtigt at foretage grundige afsøgninger af fladen for at eftersøge yderligere stolpehuller. Alle stolpehuller skal lokaliseres, da mindre detaljer i husenes ydre og indre konstruktion samt særlige stolpesætninger kan

have afgørende betydning for forståelse af dels husenes konstruktion og indretning dels husenes typologiske udvikling med baggrund i gensidige kulturelle påvirkninger.

- Et stolpehul udløser udvidelser samt genovervejelse af strategien, der er lagt for forundersøgelsen. Der kan være behov for at lægge grøfterne tættere for at finde eksempelvis de toskibede huse. Tætheden af grøfterne bør varieres i henhold til den aktuelle forventning og problemstilling.
- Skab tid til refleksion. Læg eventuelt en tidsmæssig forskydning ind mellem grøfter og udvidelser.
- Skab overblik over hele undersøgelsen, neolitiske huse ligger ofte spredt (jf. HOM 3150 Årupvej).

På Museum Horsens indsamles på de arkæologiske undersøgelser som ovenfor nævnt i henhold museets forskningsstrategi samt en vurdering af den enkelte undersøgelses forskningsmæssige potentiale. Neden for oversigt over anlæg og genstandsgrupper, der på Museum Horsens specifikt prioriteres indsamlet med afsæt i forskningsstrategien.

- Der udtages floteringsprøver fra tre stolpehuller i huse til 14C-datering jf. retningslinje for udtagning af naturvidenskabelige prøver.
- Gruber og grubekomplekser af rituel karakter fra tragt bægerkultur. Alle gruber udgraves.
- Bronzealderkeramik indsamles i sin helhed.

Egenfinansierede forundersøgelser under 5000 m²

Museum Horsens har de senere år foretaget ca. 10-20 mindre forundersøgelser årligt på arealer under 5000 m². Prioritering af mindre forundersøgelser foretages på baggrund af nedenstående faglige (ikke arealmæssige) kriterier:

- Jordarbejde inden for historiske landsbykerner
- Jordarbejde ved et kendt registreret fortidsminde
- Jordarbejde på en lokalitet, hvor andre faglige parametre gør, at en forundersøgelse er påkrævet, eksempelvis kirkenære områder eller fossile fjord- eller vådområder
- Jordarbejde i Østbirk og omgivende dalområde. Særligt i området omkring Skolegade og den sydøstlige del af dalen. Området er rigt på fortidsminder, og der kan overalt forventes gode bevaringsforhold med bevarede fossile muldhorisonter og gamle vejforløb.

Registrering

Museum Horsens indberetter efter Slots- og Kulturstyrelsens retningslinjer museumssager og genstande til de centrale kulturarvsregistre SARA og Fund og Fortidsminder.

I det følgende beskrives retningslinjer for registrering på det arkæologiske område på Museum Horsens med udgangspunkt i henholdsvis de to statslige databaser SARA og Fund og Fortidsminder samt Museernes Udgravningsdata (MUD).

SARA

Museets registrering sker i SARA. Museet har udarbejdet en fælles vejledning for registrering i SARA, se retningslinjer.

Museet benytter siden 1985 et hovednummersystem med foranstillet akronym. Der arbejdes med åbne sager, dvs. fremkommer senere mere dokumentationsmateriale vedr. samme sagsemne registreres dette materiale under den gamle sag.

Efter akronymet HOM: Genstande får et X-nr. efter sagsnummeret efter princippet 00000x00000

Ved museets statsanerkendelse i 1918 påbegyndtes en egentlig systematisk protokolførsel. Genstande fra middelalder til nyere tid fik et simpelt nr. begyndende med 1. Denne nummerrække har fået sag nr. HOM00001. Denne sag indeholder genstande indkommet før 1985. Dette nummersystem (og alle ældre nummersystemer) er retrospektivt overført til hovednummersystemet på en sådan måde, at det oprindelige nummer er genstandsnummeret (X-nr.) under sagen.

Forhistoriske genstande fik sin egen protokol opdelt på Stenalder, Bronzealder og Jernalder, med den fra Nationalmuseet kendte nummereringspraksis med A, B og C foran nummeret i de respektive perioder. A1-AXXX, B1-BXXX og C1-CXXX Genstande er indført i denne protokol frem til 1957. Genstande fra denne protokol har nu et nummer under HOM00010.

I 1957 anskaffedes en ny protokol til den forhistoriske samling, og et nyt nummersystem indførtes. Genstandene fra denne protokol har nu et nr. under HOM00011. I virkeligheden var det nærmest et hovednummersystem med genstande, der fik bogstaver efter sagsnummeret, noget i lighed med det samtidige nummersystem på Forhistorisk Museum i Århus. Der startedes med nr. 1292. Et nr. der må være fremkommet ved en sammentælling af genstande i den ældre protokol. I 1961 indførtes i den forhistoriske protokol et nyt nummersystem, som er et rent genstandsnummer med påhæftet årstal. Der startes ved 1 hvert år. (f.eks: "23:61"). Inspirationen til dette nummersystem er nok kommet fra Den Gamle By i Århus. Desværre ophører protokolføringen i 1962.

I perioden 1962 til 1985 førtes tilsyneladende ingen systematisk registrering af tilvæksten i den forhistoriske samling. Materiale indkommet fra egne undersøgelser kan have vidt forskellige nummersystemer eller har slet ikke været nummereret.

I samme periode benyttedes Flensborgs Enkebolig i Nørregade 31 som magasin. En medarbejder arbejdede i midten af 1970'erne med nummerering og registrering af genstande i Flensborgs Enkebolig uden adgang til museets protokoller. Dette blev grundlaget for to nye nummersystemer begge med et F foran nummeret (for Flensborgs Enkebolig) og begge startende ved 1.

For nyere tids genstande drejer det sig både om genstande, der i forvejen havde et oprindeligt nr. samt om genstande indkommet efter 1960. Efter 1985 blev genstande, som i forvejen havde et nummer, tilbageført til dette (nu HOM00001) mens genstande uden andet end et F-

nr. blev vurderet, om de var tilstrækkeligt interessante til at blive indlemmet i samlingen under HOM00001 på trods af manglende proveniens. Uinteressante genstande uden proveniens eller rigtigt museumsnummer blev udskilt.

Det andet F-nr. system drejer sig om genstande af bronze fra bronzealderen. Hertil knytter sig en protokol uden proveniensangivelser. En del af genstandene har ved magasinrevision i 1993 kunnet identificeres i de ældre protokoller over den forhistoriske samling, og er tilbageført til oprindeligt nummer. For de genstande, det ikke var muligt at identificere, gælder det, at de er blevet registreret under HOM00019.

Flere selvstændige samlinger inden for museet havde tidligere egne nummersystemer af ekstern oprindelse. Størst af disse er Dr. Lindemanns Oldsamling, som tilgik museet i 1914, men først er egentlig registreret i museets system i 1993 som HOM00012. Der hører til samlingen en protokol, men ikke alle genstande er indkommet på museet. Genstande fra stenalder har enten et rent numerisk nummer eller et nummer med foranstillet B. Genstande fra bronzealder har et nummer med foranstillet A, og genstande fra jernalder har et foranstillet C. For at komplicere sagen var en del genstande, som burde have haft et foranstillet A eller C, nummereret uden disse bogstaver.

Der findes flere sådanne mindre indgåede privatsamlinger og materiale fra udgravninger for f.eks. udgravningen af Grønhøj i 1940, som har haft egne nummersystemer, der ikke er registreret i museets eget system før efter 1993.

Efter 1985 gik museet over til sagsnummersystemet. Detaljeringsgraden af genstandsregistreringerne er meget varieret, fra korte genstandsbetegnelser til egentlige beskrivelser af genstandene.

Museets mønt- og medaljesamlinger er registreret under henholdsvis HOM00040 og HOM00041.

Museet benytter SARA (og MUD) til sagsstyring og daglig registrering. Der registreres efter de givne standarder i Dansk Museums Dokumentationsstandard. Siden 1997 ved passage af sag HOM01000 har sagsstyringen været elektronisk, på daværende tidspunkt i DMI. Alle ældre museumssager er efterfølgende oprettet. Ved arkæologiske undersøgelser benyttes SARA og MUD.

Museet bestræber sig på, at det personale, der til dagligt arbejder med registrering er opdateret på de registreringsfaglige kompetencer.

Museet har indarbejdet fast procedure for opdatering forud for afslutning og arkivering af museumssager i SARA.

Fund og Fortidsminder

Fund og Fortidsminder er Museum Horsens primære redskab til registrering af arkæologiske lokaliteter, væsentlige fund og arkæologisk forundersøgte arealer med og uden fortidsminder. Museet afrapporterer inden for et år udførte arkæologiske undersøgelser med beretninger, der følger styrelsens vejledning. Arkæologiske undersøgelser indberettes og opdateres i Fund og Fortidsminder inden for et år efter udført arkæologisk undersøgelse.

Endvidere registreres undersøgte arealer geografisk i tabellen Sagsareal, der løbende opdateres.

Museernes Udgravningsdata (MUD)

Siden 2009 er alle arkæologiske undersøgelser registreret i MUD med efterfølgende overførsel af genstande til SARA. Detektorsager oprettes i SARA.

Sager i MUD oprettes med følgende navngivning: HOMXXXX

Se endvidere retningslinje for registrering i MUD.

Detektorfund

Museum Horsens modtager detektorfund fra Horsens Kommune. Se retningslinjer for processering og håndtering af disse.

Genstande til processering uden for Museum Horsens

Museum Horsens samarbejder med eksterne leverandører med eksempelvis konservering af genstande fra arkæologiske udgravninger, se retningslinjer.

Overførsel fra MUD til SARA

Udgravningsdata overføres (på sigt) automatisk fra MUD til SARA.

MapInfo

Museum Horsens har retningslinjer for opmåling af arkæologiske udgravninger med GPS, håndtering af digitale opmålingsdata samt håndteringen af disse, se retningslinjer.

Uredigerede opmålingsdata arkiveres i datomapper:

G:\Historie\Historisk\Museum Horsens\MUS-sager\HOMGPS\UTM Zone 32 ETRS89

I sagen ligger de redigerede og sammenlagte opmålingsdata, således at der for hver udgravningskampagne kun findes ét sæt opmålingsdata, se retningslinje.

Bevaring

Museum Horsens opbevarer genstande på flere forskellige magasiner. Museets arkæologiske genstande opbevares på fem forskellige adresser, heraf er to eksterne magasiner. Museet har ikke ansat en konservator, men benytter Konserveringscentret i Vejle til konserveringsopgaver og som tilsynsførende med samlingerne. Museets mål er sikre det arkæologiske genstandsmateriale bedst muligt til gavn for fremtidens forskning og formidling.

Bevaringsplan

Den egentlige bevaringsplan er udarbejdet af Konserveringscentret i Vejle i samarbejde med Museum Horsens. Neden for en redegørelse for museets magasiner samt retningslinjer for anvendelsen af disse.

Arkæologisk magasin på Bankagerskolen

Museet har på Bankagerskolen i Horsens et særskilt arkæologisk magasinrum. Rummet benævnes Rum 2 eller Bankager 2. Endvidere råder afdelingen over magasinplads på de Fælles Museumsmagasiner i Vejle. Magasinet har genstande under kvalificeret tilsyn ved Konserveringscentret i Vejle, der er nabo til og fungerer som administrator fra magasinet. Med disse to magasinløsninger vurderes behovet for magasinplads til arkæologiske genstande at være dækket meget langt ud i fremtiden. Det vil primært være meget store sagskomplekser, der overføres til Lysholt.

Næsten alle registrerede og færdigbehandlede genstande fra arkæologiske udgravninger opbevares på det arkæologiske magasin på Bankagerskolen. Det vil sige keramik, konserverede bronzer, glødede jerngenstande, referencejordprøver, tørrede trækulsprøver, tørret glas m.m.

Undtagelserne herfra er:

- Uprocesserede jordprøver. Indtil disse behandles opbevares de i ekstern deponeringsfacilitet på Fængslet. En del af denne samling blev gennemgået med henblik på optimering af opbevaring og kassation i efteråret 2013.
- Genstande og naturvidenskabelige prøver af organiske materiale, der kræver kolde opbevaringsforhold, opbevares i dertil indrettede skabe i lokaler i den arkæologiske afdeling for nemmere løbende kontrol af forholdene. Disse opbevares i køleskab i den arkæologiske afdeling, se nedenfor.
- Uglødede jerngenstande og andre genstande, der skal opbevares ved en luftfugtighed på max. 15%. Disse opbevares i tørreskabe i den arkæologiske afdeling, se nedenfor, eller på Lysholt.
- Humane skeletter. Disse opbevares efter aftale med en antropologisk institution, oftest ADBOU i Odense.
- Store sten, der ikke kan håndteres manuelt. Disse opbevares på Lysholt.
- Organiske materialer opbevares på Lysholt.

For indkomne arkæologiske genstande fra undersøgelser ligger faste rutiner omkring optagning, rengøring og vurdering af konserveringsbehov, hvilket er udgravningslederens ansvar. Indtil transport til eksternt konserveringsværksted finder sted, er der faciliteter for kold, våd og tør opbevaring i den arkæologiske afdeling. Eksternt konserveringsværksted (primært Konserveringscentret i Vejle) benyttes til egentlige konserveringsopgaver. Kun meget basal stabilisering og sammenlimning af keramik finder sted internt på museet. Faciliteter hertil med lys og udsugning forefindes i den arkæologiske afdeling.

Genstande opbevares generelt nedpakket i lukkede æsker i kompaktreoler. Genstande placeret i de mobile reoler er opstillede under HOM-nummer og herefter underopstillet under fundnummer. Sager kan være opstillet som kaosmagasiner. Placering er registreret på

sagsniveau i SARA samt på endevæggen af kompaktreolerne. Pladsregistrering af samtlige genstande er udført til HOM 600 men ikke afsluttet.

I 2010 gennemgik Konserveringscenteret i Vejle alle Museum Horsens magasiner og beskrev dem i en betænkning. Her redegjordes for tilstand og fremtidige opgaver og udfordringer. For det arkæologiske magasin på Bankagers vedkommende blev vurderet, at der ikke er problemer i forhold til belysning, luftfugtighed, temperatur, rengøring, skadedyr og mikrobiel vækst.

Museum Horsens arbejder kontinuerligt med at screene og optimere bevaringsforholdene for museets arkæologiske genstande. Derfor er der med Konserveringscentret i Vejle pr. 1/1 2014 aftalt et årligt tilsynsbesøg af en konservator. Ved tilsynet vurderes magasinets generelle tilstand, der kontrolleres for skadedyr og mikrobiel vækst samt en del af samlingen tilses grundigt. Samlingen bliver på denne måde systematisk tilset over en årrække. Tilsynsbesøget udmøntes i en rapport med anbefalinger, hvorpå der skal ageres.

Løbende og fremtidige opgaver på magasinet fremgår af Museum Horsens bevaringsplan.

Se retningslinje for pakning af genstande til arkæologisk magasin.

Se retningslinje for adgang og brug af det arkæologiske magasin.

Opbevaring af organisk materiale i den arkæologiske afdeling

Genstande og naturvidenskabelige prøver af organisk materiale, som kræver kolde opbevaringsforhold, opbevares i køleskabet i den arkæologiske afdeling.

Køleskabet er midlertidig opbevaringsplads for genstande og prøver af organisk materiale, indtil de skulle sendes til processering, konservering eller registrering og efterfølgende almindelig magasinering.

Der bør gennemføres årlig revision og gennemgang af prøver, hvor der tages aktivt stilling til, hvad der skal ske med prøvematerialet.

Opbevaring af arkæologiske metaller i den arkæologiske afdeling

Arkæologisk afdeling råder over fire tørreskabe: Tre skabe og en specialbygget plexiglaskasse til lange genstande. Skabene er magasin for uglødede jerngenstande og hvad der evt. skal opbevares ved maksimum 17-20% RLF. Genstandene placeret i skabene skal være indført i SARA jf. vejledning. Indholdet i skabene revideres jævnligt.

Der er pr. 1/1 2014 truffet aftale med Konserveringscentret i Vejle om tilsyn af tørreskabene. Ved tilsynet kontrolleres og tørres silicagel og genstandenes tilstand vurderes af en konservator.

Se retningslinje for blygenstande, der ikke er danefæ.

Forskning

Se overordnet Visions- og strategiplan for Museum Horsens. Heraf fremgår museets fælles målsætninger og fælles planer. Af planen fremgår endvidere specifik forskningsplan for kulturhistorie, herunder at det arkæologiske forskningsfelt er beskrevet under otte overordnede temaer, der beskrives specifikt i det følgende.

Aktuelle BFI-lister findes her:

<https://ufm.dk/forskning-og-innovation/statistik-og-analyser/den-bibliometriske-forskningsindikator/BFI-lister>

Museets forskning udføres jf. Slots- og Kulturstyrelsens retningslinjer som udgangspunkt af museets fastansatte videnskabelige personale og tager udgangspunkt i museets bygherrebetalte arkæologiske virksomhed for at sikre, at resultaterne fra den bygherrebetalte virksomhed får direkte forskningsafkast, og viden forankres på museet.

Museet kan også udføre øvrig arkæologisk forskning baseret på museets arbejdsmark og tilsvarende relevant, når det er relevant og i overensstemmelse med museets visioner og strategier. Forskning kan også udføres af løst- og/eller projektansatte samt eksterne forskere.

Arkæologiske udgravningsdata og forskningsresultater er i videst muligt omfang tilgængelige for videre forskning og den brede offentlighed. Udgravningsdata kan i særlige tilfælde båndlægges i fem år fra udgravningens afslutning.

Publikationer registreres i forskningsportalen PURE.

Overordnet beskrivelse af forskningstemaer

Museum Horsens arkæologiske forskningsfelt tager naturligt sit afsæt i væsentlige problemstillinger inden for museets ansvarsområde. Museet ønsker med udgangspunkt i lokalt materiale at perspektivere til det omliggende samfund både regionalt, nationalt og internationalt. Komparative studier udføres optimalt i samarbejde med andre museer, universiteter el. lign.

Museum Horsens har valgt at samle de arkæologiske forskningsprojekter under en række overordnede temaer under hvilke, der er formuleret specifikke problemstillinger, forskningsprojekter samt formidlingstiltag. Museum Horsens arbejder som udgangspunkt efter de nationale strategier suppleret med lokale, relevante problemstillinger. Museum Horsens arbejder for, at forskningstemaerne og de afledte problemstillinger bliver det bærende element i museets arbejde, både i den daglige forvaltning, udgravningerne, formidlingen samt den mere langsigtede plan for museets forskning.

Beskrivelse af forskningstemaer

Nedenfor er Museum Horsens forskningstemaer på det arkæologiske forskningsfelt beskrevet under syv overordnede temaer. Der er tale om et samlet katalog, der løbende bliver vurderet og prioriteret. På tværs af forskningstemaerne ligger flere mere overordnede problemstillinger, der betragtes som generelle problematikker for det arkæologiske arbejdsfelt:

- Belysning, forståelse og nedbrydning af periodeovergange.
- Forståelsen af kulturlandskabet i sin helhed, herunder udnyttelsen af de tilgængelige ressourcer, infrastruktur, bebyggelsen, riter/tro, forsvarsværker, produktioner osv.

For hvert tema er anført, hvilke forskningsprojekter, artikler og formidling, der knytter an til det enkelte tema.

Tema 1: Mennesket ved fjord og å

Museum Horsens' ansvarsområde er præget af to typer vandrige landskaber, Horsens Fjord og Gudenåen. Væsentlig er her forståelsen for, hvordan mennesket til alle tider har anvendt havet, åen og vådområderne som ressourcer, men også hvilken rolle disse har spillet i rituel sammenhæng.

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- Horsens Fjords forhistoriske kulturhistorie og topografi.
- Horsens Fjord – inderfjorden i relation til yderfjorden. Kulturlandskabet i relation til fjordens udvikling, herunder spørgsmål om opståen, dannelse, vandfyldning, sedimentation, klima, havspejlsændringer, vegetation, erosion.
- Infrastruktur og færdselsårer på/ved hav og å. Herunder broer, overgangssteder og markedspladser, eksempelvis Brestenbro, der er rig på detektorfund.
- Mesolitiske bopladser ved Horsens Fjord, Nørrestrand og de store å-systemer.
- Neolitiske fund fra Horsens Fjord (Stensballe Sund og Nørrestrand), eksempelvis økseofre og depotfund.
- Deponeringstraditioner i vådområder og kildevæld i bronzealderen.
- Bebyggelse fra neolitikum og bronzealder ved Gudenåen.
- Bebyggelse fra ældre jernalder ved Nørrestrand i relation til inderfjorden.
- Horsens Fjord som element/forudsætning i en bredere forståelse af urbanisering og bydannelse omkring fjorden.
- Vandmøller – se Mennesket på landet.
- Middelalderens herreklostre langs Gudenåen. Voer benediktinermunkekloster og Vissing benediktinernonnekloster ligger i Museum Horsens' ansvarsområde, og vi har fokus på klostrenes historie, herunder deres udnyttelse af vandkraften.
- Byklostrene i Horsens – se Mennesket i byen.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Submarine bopladser ved Hjarnø (2009-2015). I samarbejde med Moesgård Museum og Aarhus Universitet.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Øksefjorden (2014)
- Artikel: Ålegræssets betydning for de submarine bopladser (2015)
- Artikel: Hjarnø Sund: An eroding... (2017)
- Artikel: Discarded shells om land (2018)
- Artikel: From oysters to cockles at Hjarnø... (2018)
- Artikel: Hjarnø Sund. A submerged late mesolithic coastal site... (2018)
- Artikel: Fiskekultur langs Gudenåen (2022)
- Artikel: Hvorfor hedder Horsens Horsens? (2022)
- Foredrag: Bemalede padleårer fra Hjarnø (2015)
- Foredrag: Fiskere og jægere i Horsens Fjord i ældre stenalder (2015)
- Foredrag: Bopladser og bosætninger omkring Klosterkær (2021)
- Særudstilling: Bemalede padleårer fra Hjarnø samt andre fjordfund (2015)
- Særudstilling: Gedved Sø (åbning af søen) (2019)
- Særudstilling: Gedved Sø (Museum Horsens med Gedved Skole) (2019)
- Arrangement: Gudenåejladsen gennem fire kommuner/Levende KulturSpor (2015)
- Arrangement: MMEx Udviklerevent ved Dysbjerg (2016)
- Guidede ture: Hansted Ådal og Vilholt (2014)
- Guidede ture: Endelave, Klostermølle og Husodde/Brakør (2015)
- Guidede ture: Besøg på Hanstedgård (2016)

- Guidede ture: Sommertur til Endelave (2016)
- Guidede ture: Brestenbro ved Gudenåen (2016)
- Guidede ture: Fortidsmindedag ved Klostermølle (2017)
- Guidede ture: Fortidsmindedag ved Bygholm (2018)
- Guidede ture: Fugle og fortidsminder langs Nørrestrand (2018)
- Guidede ture: Gedved Sø (2018)
- Guidede ture: Fyel Mose (2019)
- Guidede ture: Vand og voldsted. Natur og kultur fra Husodde til Brakør (2021)
- Guidede ture: Møllehus og flagermus – lytteaften ved Klostermølle (2021)
- Guidede ture: Natureventyr, stenaldertur ved Nørrestrand (2021)

Tema 2: Mennesket på landet

Et grundlæggende element i museets arkæologiske forskning er fortsat bebyggelsehistorien i bred forstand fra istid til renæssance. Museet anser det for væsentligt at indsamle data til belysning af regionale forskelle i bebyggelsestyper og -struktur med fokus på datering, funktion og organisering. Museet anser det som væsentligt at understøtte en overordnet dataindsamling som grundlag for analyse af større datamængder til belysning af en mere overordnet (regional/national) udvikling.

For alle perioder arbejdes med naturvidenskabelig datering af huse med henblik på kortlægning af hustypologi jf. indsamlingsstrategi. Her er det væsentligt at se udviklingen af hustyper i en større kontekst i forhold til både lokale, regionale, nationale og internationale forskelle for at forklare de differentierede udtryk. Bebyggelsehistorien danner i høj grad grundlag for en helhedsforståelse af det forhistoriske menneskes liv: Hvor boede og færdedes man? Hvad var det økonomiske og det økologiske grundlag? Hvilket landskab dannede rammen for menneskets levevilkår? Hvor ofrede og begravede man? Hvilken ideologi og samfundsstruktur levende man under og i?

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- For alle perioder arbejdes med grubekomplekser som en del af forståelsen af bopladsfund/landbebyggelse som helhed.
- For alle perioder arbejdes med funktionsbestemmelse af huse og bebyggelser ved hjælp af makrofossilanalyse.
- For alle perioder arbejdes med knoglemateriale til belysning af dyrehold, konsumtion m.m.
- Museum Horsens anser gode dateringer som en væsentlig betingelse for at arbejde med bebyggelsesarkæologi og bebyggelsesstruktur, og her er keramikken altafgørende. Materiale mængden er – førromersk jernalder på nær – ikke høj, og det er fortsat vigtigt at indsamle keramik fra hele den forhistoriske periode og middelalder/renæssance. Fokus på kronologi underbygget af naturvidenskabelige dateringer.
- Senglaciale indlandsjagtpladser eksempelvis med udgangspunkt i landskabet omkring Tyrsted og Gedved Sø med fund fra Brommekulturen og mellemneolitikum.
- Neolitisk bebyggelse. Huse er sjældne fra hele tragt bægerkulturen og enkeltgravskulturen. Fra slutningen af mellemneolitikum dukker flere nye hustyper op, der kommer til at danne baggrund for anvendelsen af en række forskelligartede hustyper i hele senneolitikum og begyndelsen af ældre bronzealder. I midten af ældre bronzealder bliver beboelseshusene mere standardiserede, og det treskibede hus optræder i hele landet. I Museum Horsens' ansvarsområde ses muligvis to forskellige kulturmiljøer i først tragt bægerkulturen og senere igen i senneolitikum. Forskellene afspejles dels i udbredelsen af periodernes genstandsmateriale og i senneolitikum i udbredelsen af forskellige hustyper.
- Landbrug i senneolitikum. En række vigtige bopladsfund fra området omkring Østbirk og Gudenåen har givet helt ny viden om agerbrugets betydning og udøvelse i senneolitikum og ældre bronzealder. Foruden fund af kværnsten og kornsegl har analyser af flere meget store kornfund fra disse pladser givet et sjældent indblik i et avanceret landbrug, hvor der både blev praktiseret afgrøderotation og korntørring. De store kornfund, som også indeholder nogle af de ældste og største fund af dyrket spelt i Danmark, kendes fra et afgrænset område omkring Søhøjlandet tæt ved Gudenåen.
- Gruber fra både enkeltgravstid og senneolitikum forekommer generelt sjældent i museets område, og alle gruber bør derfor udgraves. Gruber i begge perioder kan både dække over funktionsanlæg og rituelt relaterede nedgravninger.
- Udviklingen af lokale kulturmiljøer som følge af indflydelsen fra andre kulturer. I enkeltgravstid og senneolitikum afspejles først og fremmest påvirkningen fra

klokkebægerkulturen og aunjetitz-kulturen. Hvordan ser vi disse påvirkninger, hvornår sker det, og hvilken betydning får det for det lokale samfund i området? Klokkebægerkulturens indflydelse i Danmark var tidligere betragtet som et nordjysk fænomen med et materielt inventar, der var begrænset til SNI. De senere års undersøgelser har vist, at der også i det midtjyske område eksisterede lokale miljøer med tydelige indslag fra klokkebægerkulturen. Naturvidenskabelige dateringer tyder på, at indflydelsen varede længere end i Nordjylland, måske gennem hele SNII. Indflydelsen ses afspejlet i hustyper og genstandsmateriale.

- Bronzealderens bebyggelse og dennes sammenhæng med periodens offerskik i forhold til hvilke, der savnes basalt kendskab og overblik.
- I det sydlige Horsens, på overgangen mellem Torsted og Tyrsted sogne, er der i de senere år påvist omfattende aktivitet i perioden yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder. Aktiviteterne giver sig primært til kende i form af gruber, kogestensgruber, kulturlag, spredte brandgrave samt udbredt tørvegravning i moserne. Til gengæld ses regulær bebyggelse kun sporadisk. Museet ønsker at opnå en nærmere forståelse af dette udbredte aktivitetsområde med hensyn til funktion, datering og bevaringsforhold – ikke mindst fordi, at de indtil nu relativt få hustomter samt fundmaterialet i høj grad tyder på, at dateringen kan indsnævres til selve overgangen mellem bronze- og jernalder. Hertil kommer også gruber med specialfunktioner.
- Mosen som aktivitets- og ressourceområde i forhistorisk tid. De seneste år udgravninger har i stigende grad tydeliggjort betydningen af moserne som aktivitets- og ressourceområder. Særligt i den yngste bronzealder og den tidligste jernalder graves der tørv i moserne – enten i form af større fladeafgravninger og/eller i form af velafgrænsede tørvegrave. Udtjente tørvegrave er endvidere blevet benyttet til ofringer, men offergaver kan også være nedsat i mosen uden relation til tørvegrave.
- Forståelse og samlede synteser over udviklingen af jernalderens kulturlandskab, herunder komplettering af viden om ejerlav/ressourceområder, hvor der er undersøgt større områder med jernalderbebyggelse, fx Torsted og Gedved. Disse to områder kan oplagt indgå i bredere tværvideenskabelige og/eller regionale komparative studier.
- Nedgravede huse fra ældre jernalder. I området omkring Nørrestrand er der påvist nedgravede treskibede huse – en byggeskik, som hidtil synes knyttet til Nordjylland. Museet ønsker at fokusere på udbredelse, funktion og datering af denne nye anlægstype i museets ansvarsområde.
- Den befæstede landsby. Priorsløkkebebyggelsen og dens relation til nærmiljøets bebyggelser.
- Den ældre jernalder omkring inderfjorden. Til stadighed dukker der store bebyggelser op fra særligt yngre førromersk jernalder og ældre romersk jernalder ved forundersøgelser i området omkring inderfjorden, senest i Tyrsted-området. Det vurderes, at området har et enormt potentiale både med hensyn til bebyggelsesstruktur, hustypologi, ressourceudnyttelse og samfundsstruktur.
- Hedegårds landsby er den størst kendte bebyggelse i Nordeuropa fra sen førromersk og ældre romersk jernalder. Geofysiske undersøgelser har dokumenteret en befæstede storgård antageligt med værkstedsparceller. Hedegård er enestående i nordeuropæisk kontekst og kan belyse nye vinkler på jernalderens bebyggelseshistorie, husenes og bebyggelsernes funktion og den stedlige arkitektur og dennes betydning i socialstrukturen. Hedegård er beliggende udenfor museets ansvarsområde, men skal ses i tæt sammenhæng med den omfattende gravplads, der er del af museets samling.
- Samfundsudviklingen i yngre jernalder i perioden fra 200-700 e. Kr. Med udgangspunkt i henholdsvis bebyggelse og gravmateriale.
- Til trods for talrige større jernalderudgravninger i de senere år fremstår yngre germansk jernalder svagt repræsenteret i museets ansvarsområde. Dette gælder både med hensyn til bebyggelse og gravfund. I disse år nuanceres billedet i nogen grad af detektorfund, men perioden er fortsat underbelyst på stort set alle fronter. Fund fra yngre germansk jernalder er derfor højt prioriteret på museet. En konkret

problemstilling at få belyst er pladskontinuitet mellem den sene jernalder og den tidligste vikingetid, hvilket det indtil nu sparsomme materiale i nogen grad synes at antyde.

- Yngre jernalders centralpladser er ikke lokaliseret i museets ansvarsområde, men billedet kan hurtigt ændre sig i takt med den øgede interesse for at gå med metaldetektor. Samspillet mellem museets netværk af detektorbrugere og de arkæologiske undersøgelser er et fokusområde på museet, og især fibler fra yngre germansk jernalder indleveres jævnligt til museet. På sigt er der potentiale for påvisning af de manglende centralpladser – eller i hvert fald en form for niveaudeling mellem bopladserne fra især yngre jernalder.
- Vikingetidens landbebyggelse med enkeltgårde, landsbyer og specialiserede pladser/centralpladser, herunder Tamdrup, Lund, Hatting, Oens, Gedved, Tyrsted, Enner. Landbebyggelsen kendes flere steder i museets ansvarsområde, men der savnes fortsat både viden og samt en samlet fremstilling af disse pladser i relation til den tidlige bydannelse i Horsens, hvor urbaniseringen skal ses på baggrund af vikingetidens mange dokumenterede pladser i baglandet.
- Kendte middelalderbebyggelser i Museum Horsens ansvarsområde er begrænsede, og i de fleste tilfælde er der tale om iagttagelser af enkelte huse eller dele af dem. Da der kendes så få fund fra perioden, anses middelalderstrukturerne som særligt vigtige for at komme nærmere en forståelse af landsbyernes udvikling nærmere, herunder indblik i hvorledes gårde og tofter var organiseret. Problemstillinger angående den middelalderlige landbebyggelse er i øvrigt omfattende og dækkende beskrevet i de nationale strategier. Se også Mennesket i byen.
- Vandmøller som selvstændige anlæg og i strukturel sammenhæng med landbebyggelsen. Problematikken omkring vandmøllerne er aktuell i forbindelse med eksempelvis vådbunds- og naturgenopretningsprojekter. Museum Horsens har foretaget en grundlæggende kortlægning af områdets vandmøller. Spørgsmål, der knytter an til vandmøllerne er deres datering, funktionsperiode, topografiske placering, vandløbenes beskaffenhed, typebestemmelse, konstruktion, karakteristika for de enkelte anlæg samt belysning af møllernes betydning for landsbyernes udvikling i middelalder, renæssance og nyere tid.
- Håndværk/produktion. Der er mange steder i museets ansvarsområde spor af håndværksmæssig aktivitet og produktion. Der skelnes i den forbindelse mellem håndværk, der er de husflidsaktiviteter, der knytter sig til den enkelte gårds eller husholdnings eget behov, og produktion, hvor produkter fremstilles i større skala med videresalg for øje. Det er eksempelvis vævning i større stil som i grubehusene i Hatting. Der findes også pladser med produktion af keramik, flint og sko. Metal behandles specifikt under Mennesket og metallerne.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Systematisk indsamling og registrering af middelalderlige vandmøller i museets ansvarsområde (2014)
- Gedved Sø. I samarbejde med ZBSA, Nationalmuseet m. fl. (2018-?)
- Tamdrup. Kongsgård og dåbskirke i lyset af detektorfund, møntskat og nye arkæologiske undersøgelser (2015).
- Den agrare økonomi og bebyggelsen i neolitikum og begyndelsen af bronzealder, herunder klokkebægerkulturens og Aunjetitz-kulturens indflydelse på udformningen af bebyggelsesstrukturen i Sydøstjylland. Med udgangspunkt i arkæologiske fund fra Østbirk (2019-?)
- Fortidens korn og fremtidens guldgrube. Fællesmusealt forskningsprojekt om senneolitisk (til ÆBA II) agerbrug samt håndtering og opbevaring af korn. Med Museum Silkeborg og Museum Skanderborg (2022-?)
- Middelalderlige landbebyggelse. Fællesmusealt procesprojekt med henblik på kvalificering af museernes undersøgelsesstrategi i forhold til undersøgelse af den

middelalderlige landbebyggelse. Med Museum Silkeborg og Museum Skanderborg (2022-?)

- Under pres. Smed og kriger i Hedegård (2023-2025?) Samarbejdsprojekt.
- Under pres. Magtens arkitektur (2024-2026?) Samarbejdsprojekt.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Levende kulturSPOR – formidling i landskabet (2016)
- Artikel: Tamdrup. Kongsgård og dåbskirke i lyset af detektorfund, møntskat og nye arkæologiske undersøgelser (2016)
- Artikel: Østbirk – a strategic settlement at the end of the Neolithic (2018/2019)
- Artikel: Tyrsted – et kighul til senistiden (2017)
- Artikel: Tyrsted – a late palaeolithic christmas gift (2018)
- Artikel: Landsby med toftegrøfter fra middelalderen (2018)
- Artikel: Østbirk – a strategic settlement (2019)
- Artikel: Neolitiske huse i Horsens Museums ansvarsområde (2019)
- Artikel: Hatting eller Wordingh (2019)
- Artikel: Anvendelsen af den treskibede konstruktion før 1500 f. Kr. i Danmark (2019)
- Artikel: Investigating lake sediments (2020)
- Artikel: Refleksioner omkring det arkæologiske (2020)
- Artikel: Sølvskatten fra Tamdrup (2020)
- Artikel: Arkæologien i Horsens Kommune (Trap) (2020)
- Artikel: Byggeskik på landet i Horsens Kommune (Trap) (2020)
- Artikel: Palaeolithic bone and antler artefacts (2020)
- Artikel: Jernalderlandsbyen ved Vær – med tre ikke forudsigelige huse (2022)
- Artikel: Enner-skatten. Historien om en sølvskat fra vikingetiden (2022)
- Foredrag: Guldhorn til GIS (2014)
- Foredrag: Hus og bolig yngre stenalder (2014)
- Foredrag: Guldhorn til GIS (2015)
- Foredrag: Det ældste Hatting (2016)
- Foredrag: Arkæologien ved Gantrup/Gudenåen (2021)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Jægeren (2023)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Bonden (2023)
- Guidede ture: Arkæologisk byvandring i Egebjerg (2014)
- Guidede ture: Cykeltur i landskabet omkring Tamdrup (2014)
- Guidede ture: Mattrup Å – møllestrøm og fiskevand (2014)
- Guidede ture: Det ældste Hatting (2014)
- Guidede ture: Arkæologisk byvandring i Østerhåb (2015)
- Guidede ture: Rundt om Egebjerg (2017)
- Guidede ture: Klokkedal/Tyrsted (2017)
- Guidede ture: Skumringstur ved Nim (2017)
- Guidede ture: Fortidsmindedag ved Hedegård (2017)
- Guidede ture: Bronzealder og bynatur (2018)
- Guidede ture: Huse og heste ved Nørrestrand – cykeltur (2020)
- Guidede ture: Huse og heste ved Nørrestrand (2021)
- Guidede ture: Vandkraft og vandnymfer – Vestbirk Vandkraftværk (2022)
- Guidede ture: Sværd, skjoldbuler og sommerfugle (Torsted) (2022)
- Guidede ture: Landsbyliv og lærkesang (Nørrestrand) (2022)
- Guidede ture: Smag på historien – og østers! (2022)
- Guidede ture: Udgravningsbesøg på HOM 3718 Bollervej (2022)
- Guidede ture: Klokke, Klokkedal og kildevæld (Tyrsted) (2022)
- Guidede ture: Rundt om Bygholm (fortidsmindedag) (2023)

Tema 3: Mennesket i byen

I Museum Horsens ansvarsområde ligger købstaden Horsens. De arkæologiske undersøgelser fra omkring 1990'erne har ændret forståelsen af byens oprindelse og udvikling. Der er løbende blevet føjet stumper af ny viden om byens udvikling til en samlet forståelse af Horsens som by. Dette til trods savnes fortsat generelt viden om Horsens fra de tidligste tider til byen, som vi kender den i dag. Horsens Bys historie er et af museets tværfaglige forskningsfelter.

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- Forståelse af de ældste aktiviteter i området. Når der graves i byen fremkommer der forskellige spor efter oldtiden mest i form af flint, men det har endnu ikke været muligt at identificere en egentlig bebyggelse eller nedgravninger med keramik.
- Urbaniseringen i Horsens, herunder udviklingen fra anløbsplads/handelsplads til købstad.
- Oplandets vikingetidige landsbyers rolle i forhold til urbaniseringen, herunder den vikingetidige landskabsstruktur og spørgsmålet om alternative anløbspladser i Nørrestrand, Priorsløkke og Vær.
- Tamdrups relation til Horsens i 1000-tallet.
- Den tidlige middelalderlige by, forståelsen af den tidlige bydannelse og udviklingen fra 1000-1300.
- Bybefæstningen. Konstruktion, forløb, datering m.m.
- Matrikulering og byudvikling. Overordnet forståelse af, hvordan byen har udviklet sig. Der findes en syntese for, hvordan byudviklingen har været gennem tiden, men denne ændres og forfines kontinuerligt. Der savnes konkret viden om, hvordan byen så ud før, under og efter 1300-tallets store byplanlægning. Der savnes viden om udviklingen i matrikuleringen, der i området kan erkendes i form af hegn. Museet har gravet på flere matrikler langs Søndergade, men de nordlige matrikler er stort set ikke arkæologisk kendt.
- Socialtopografi. Der savnes en overordnet forståelse for de socialtopografiske forhold i Horsens i middelalderen på baggrund af blandt andet bebyggelsesstruktur og fundtyper.
- Ernæring, håndværk og produktion. Forståelse af matriklernes udnyttelse. Specifikt ønskes belyst, hvordan den bageste del af matriklen har været udnyttet til bebyggelse og/eller aktiviteter. Hvordan har man organiseret sig i forhold til stalde, håndværk, haver, beboelse m.m. Temaet er for Horsens' vedkommende er kun sparsomt belyst, og der er aldrig fundet egentlige værksteder.
- Husenes indretning i middelalder og renæssance.
- Gejstlige institutioner. Vi har relativ god viden om de stående institutioner, men vores viden er særdeles mangelfuld i forhold til de forsvundne, herunder Helligåndshuset, Vor Frue Kirke, Sct. Jørgensgården. Der savnes viden om klostrenes – særligt Johanitterordenens – betydning for byens udvikling og byplanlægning.
- Der savnes viden om byens vind- eller vandmølle/møller i middelalderen, herunder beliggenhed. Den er ikke kendt fra de – meget få – historiske kilder, så her er arkæologien eneste mulige kildemateriale. Der har med flere vandløb ved byen været rig mulighed for at drive mølle. Den senere vandmølle var placeret ved Bygholm.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Tamdrup. Kongsgård og dåbskirke i lyset af detektorfund, møntskat og nye arkæologiske undersøgelser (2015)
- Forskningsprojektet TIMBER med aDNA-analyse af egetræ til proveniensbestemmelse. Aoife Daly/Saxo-instituttet (2020)
- Kontinuitet og forandring – status for 25 års byarkæologi i Horsens (2020)

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Tamdrup. Kongsgård og dåbskirke i lyset af detektorfund, møntskat og nye arkæologiske undersøgelser (2015)
- Artikel: Kontinuitet og forandring – status for 25 års byarkæologi (2020)
- Artikel: Søndergade bag facaden (2022)
- Foredrag: 1800-tallets kirkerestaureringer (2014)
- Foredrag: Det religiøse liv – kirke og klostre i middelalderens Horsens (2015)
- Foredrag: Livet på middelalderborgen (2015)
- Foredrag: Livet i middelalderbyen (2015)
- Foredrag: Nyt fra det skæve hus i Nørregade (2022)
- Guidede ture: Middelalderens gejstlige institutioner, fortovsøkologi og kulturhistorie, Horsens i vikingetid og middelalder, byens rum bag vold og grav – Horsens i vikingetid og middelalder (2014)
- Guidede ture: Anløbsplads og åhavn, byhistorie og fortovsøkologi (2015)
- Guidede ture: Affaldshullernes hemmeligheder (2019)
- Guidede ture: Horsens under overfladen – arkæologi i byen (2021)
- Guidede ture: Horsens set fra Vandtårnet (2023)

Tema 4: Mennesket i middelalderen – kirkegårde og skeletter

Et vilkår er fælles for alle mennesker i alle lande, til alle tider. Vi dør. Vores skelet kan give et vidnesbyrd om det levede liv, levevilkår, sundhedstilstand, social mobilitet, demografi og død. Skelettet som forskningsobjekt danner grundlag for at opstille teorier om dødelighedens faktorer til alle tider. Museum Horsens har indsamlet et stort og unikt lokalt humant skeletmateriale fra middelalderlige og senere land- og bykirkegårde. Det antropologiske materiale indgår løbende i aktuelle forskningsprojekter.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Syddansk Universitet/Detailundersøgelse af enkeltindivider fra Sejet i forhold proveniens, miljøpåvirkning, medicinering m.m. (2014)
- Syddansk Universitet/Datering af antropologisk materiale fra tre middelalderlige kirkegårde (Tirup, Ole Wormsgade og Klosterkirken) i forbindelse med projektet Bones4Culture (2014).
- Syddansk Universitet/Analyse af mykolsyrer i antropologisk materiale fra Klosterkirken i Horsens (2014).
- Syddansk Universitet/Analyse af sporstoffer fra antropologisk materiale fra Tirup i forhold til udredning af enkeltindividers livshistorie i middelalderen (2015).
- Syddansk Universitet/Kortlægning af gener for individer med og uden spedalskhed (Tirup og Klosterkirken) (2015).
- Syddansk Universitet & CityDwellers/Sporstofniveauet i Danmark hos børn 5-12 år i antropologisk materiale fra Tirup, Sejet, Klosterkirken og Ole Wormsgade (2017).
- Syddansk Universitet/Kortlægning af vandring i voksenlivet på baggrund af antropologisk materiale fra Tirup (2017)
- Syddansk Universitet/Stress i barndommen og påvirkning af overlevelse og dødelighed hos voksne, kønsbestemmelse af børn på tænder (2018)
- Syddansk Universitet/Oprindelse og evolution af syfilisbakterien (2018)
- Syddansk Universitet/S4S – The Medieval Origin of the Modern World (2019-2023)
- Syddansk Universitet/Analyse af tænder til kortlægning af forskel mellem land og by og mellem tidlig og lidt senere middelalder I årstidsvariationer i sporstofkoncentrationer = tegn på perioder med sygdom i barndommen.
- Syddansk Universitet og Queens University (Canada)/Studie af middelalderlige børn ved hjælp af LA-ICP-MS mhp at kortlægge den detaljerede kemi i laminært væv og i de få osteoner, der findes (2021-22).
- Syddansk Universitet, Moesgård Museum, Museum Skanderborg og Viborg Museum/Social or Geographical Mobility in a Peasant Society: Eastern Jutland 1100-1536 CE (2021-?)
- Syddansk Universitet (ADBOU og FKF): Udbredelse og karakteristika af syfilis i den middelalderlige og eftermiddelalderlige befolkning. Specialeprojekt 2021/2022.
- SDU og Pennsylvania State University: Medieval Migration. Bone Chemistry and Paleodemography (2022)

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Vejledning i udgravning af humane skeletter.
- Artikel: Copper exposure in medieval Denmark (2020)
- Artikel: The Children Projekt (City Dwellers) (2022)
- Udstilling: Skeletter Fortæller (2012-2021)
- Undervisningsmateriale: Formidling med iPads til Skeletter Fortæller (2013)
- Undervisningsmateriale: Undervisningsmateriale til udstillingen Skeletter Fortæller (2015)
- Arrangement: Skeletter fortæller i skolernes ferier.

Tema 5: Mennesket og metallet

Metallet har i årtusinder givet mennesket nye muligheder for at udvikle sig og drive civilisationen fremad. I Museum Horsens ansvarsområde er fundet flere af landets ældste kobberfund, der er dateret til den tidlige bondestenalder, herunder Bygholm-fundet. Metalfund spiller en central rolle i belysningen samfundsudviklingen, netværksdannelser, udveksling, identitet, håndværk, landbrug, religion m.m.

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- De tidligste kobberfund i Danmark
- Fokus på forekomsten af de materielle spor efter håndtering af metaller i både ældre og yngre bronzealder. Der savnes viden om den materielle kultur som den viser sig i form af støbeforme, digler, støbeforme, blæsebælgsbeskyttere, essesten, slagger, hjælperedskaber (flint m.m.), foretrukne topografiske placeringer, sammenhæng med rituelle pladser med kogegruber, særlige bygningstyper og samlingspladser.
- Jernudvindingens kulturhistorie fra forhistorisk tid til renæssance. Der savnes viden om jernproduktion (særligt vikingetid og middelalder) samt håndtering af jernet, herunder smedning og støbning. Fra museets ansvarsområde kendes kun fire lokaliteter med smedjer fra vikingetid og middelalder. Metalhåndværk i byen kendes stort set ikke.
- Produktion af kronehalsringe. Et sjældent bronzestøbefund fra Egebjerg med digelfragmenter og formdele fra produktion af kronehalsringe danner baggrund for studier omkring fremstillingsmetoden for denne genstandstype. Dette åbner op for videre studier omkring genstandstypens udbredelse, de europæiske kontakter og generel samfundsforståelse i den mellemste og sene del af førromersk jernalder. Endvidere fokus på jernalderens bronzestøbning i mere bred forstand.
- Antallet af jernudvindingspladser fra jernalderen er få i museets ansvarsområde, men de findes. Museet ser et potentiale i at undersøge alle aspekter af jernalderens jernhåndtering, herunder udvinding, smedning samt metallurgiske analyser, ikke mindst set i lyset af, at museets ansvarsområde er beliggende uden for hovedudbredelsen af myremalmsområderne.
- Hedegårds bebyggelsesområde er opfyldt af op til 1 meter tykke slaggeholdige kulturlag. I gravene findes værktøj, der viser, at håndværk var så væsentlig en beskæftigelse, at det skulle signaleres i gravudstyret. Geofysiske undersøgelser påviste, at der kan være værkstedsområder på den befæstede gård. Hedegård er enestående i nordeuropæisk kontekst og kan belyse nye vinkler på spørgsmål vedrørende hvor produktionen af råmaterialer fandt sted, hvem der kontrollerede denne produktion, og hvordan råmaterialer og færdige jenggenstande blev distribueret i samfundet. Hedegård er beliggende udenfor museets ansvarsområde, men skal ses i tæt sammenhæng med den omfattende gravplads, der er del af museets samling.
- Stålproduktion i vikingetid og middelalder.
- Klokkestøbning i middelalder og renæssance.
- Kortlægning af metalførende lokaliteter fra alle perioder.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Stålproduktion i Danmark (2010)
- Klokkestøbning ved Hedensted Kirke (2014)
- Under pres. Smed og kriger i Hedegård (2023-2025?) Samarbejdsprojekt.
- Under pres. Magtens arkitektur (2024-2026?) Samarbejdsprojekt.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Stålproduktion i Danmark (2014)
- Artikel: Klokkestøberi ved Hedensted Kirke (2016)
- Artikel: Kobberøksen fra Egebjerg Bakke (2016)
- Artikel: Stålproduktion i Danmark i middelalderen (2021)
- Foredrag: Bronzestøbefund fra Egebjerg (2015)
- Arrangement: På jagt efter genstande fra vikingens smedje (2014 og 2015)

Tema 6: Menneske og konflikt

Krig og konflikt er uløseligt forbundet til menneskets historie. Vidnesbyrd på konflikt og ufred findes i både det antropologiske kildemateriale og i det arkæologiske materiale i form af jordfaste anlæg som eksempelvis hulbælter og voldgrave.

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- Hulbælter og forsvarsanlæg fra ældre jernalder: Form, konstruktion, topografisk placering, datering, samfundsmæssig betydning lokalt, regionalt og nationalt.
- I museets ansvarsområde er der kendskab til to våbenofferfund fra yngre jernalder: Porskær Mose og Dallerup sø. Der knytter sig en række helt særlige problemstillinger til våbenofferfund, men også koblingen til bebyggelse og øvrige anlæg i nærområdet er væsentlig.
- Priorsløkke-landsbyen er et unikt vidnesbyrd om krig og ufred i tiden efter Kristi fødsel, idet landsbyen i den yngste fase befæstes med palisade og grav. I de senere år er der fremkommet et stigende antal samtidige bebyggelser i nærområdet. Hvordan er relationen mellem Priorsløkke og disse bebyggelser? Er beliggenhed og placering i landskabet et bevidst element i en overordnet forsvarsstrategi? Eller er der tale om ad hoc løsninger på akutte trusler?
- Hedegård-lokaliteten præges af en stor befæstet gårdlignende struktur. Alt tyder på en massiv øget militarisering med en omfattende våbenproduktion i tiden omkring Kristi fødsel, indikerende at en oprustning måske fandt sted på grund af en geografisk tæt ved stående overmagt. Hedegård er enestående i nordeuropæisk kontekst og kan belyse spørgsmål om hvorvidt, der har været spor af aktiv brug af befæstningen, og om der har været en decideret våbenproduktion på stedet. Hedegård er beliggende udenfor museets ansvarsområde, men skal ses i tæt sammenhæng med den omfattende gravplads, der er del af museets samling.
- Lærkenfeldtgravene. I begge de rige Lærkenfeldt-grave fra sen yngre romersk jernalder er der våben. I den ene er der desuden et pragtbælte med propelformede bronzestykker (rasleblak). Bælter af denne type repræsenterer de højeste niveauer i det militære hierarki, og det er væsentligt, at et sådant bælte er fundet i selve det centrale område for traditionen med hærudstyrsofringer.
- Middelalderlige voldsteder. Museum Horsens ansvarsområde er systematisk gennemgået for voldsteder, voldstedsindikerende stednavne, møller og andre vidnesbyrd om områdets lokale og regionale magtbaser. Der savnes generelt viden om voldstedernes betydning, identifikation, placering (kyst/indland), funktion, datering, ejerforhold (kongelig/gejstlig/privat).
- Varslingsystemer: Varde, bavnehøje, befæstede udkigsposter, herunder Sukkertoppen.
- Middelalderbyens befæstning. Nyere studier har vist, at Horsens i vikingetid og middelalder har haft flere voldgrave. Museum Horsens har et stort fokus på, at komme nærmere en forståelse af voldgravenes afgrænsning, funktion og datering.
- 1600-tallets krige. Krigene i 1600-tallet satte sig spor i Horsens og omegn i form af skanser og nedgravede skatte. Arkæologisk er forholdene dårligt kendt, men de er vigtige for at forstå krigenes påvirkning på by og land.
- Møntskatte: Rådved, Tamdrup, Enner. Disse møntskatte fra sen vikingetid og tidlig middelalder skal formentlig ses i en kontekst, hvor de er nedlagt og glemt i forbindelse med en konflikt.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Hulbælter- og forsvarsanlæg fra ældre jernalder. Et samarbejde mellem otte museer, Københavns Universitet og Skalk (Afsluttet 2018)

- Middelalderborge i Region Midtjylland. Forskning og formidling af regionens voldsteder i samarbejde med ti museer. Samarbejdet skal opgradere fagligheden på museerne og medvirker til en generel styrkelse af regionens kulturliv og turisme.
- Systematisk indsamling og registrering af middelalderlige voldsteder/befæstede anlæg i museets ansvarsområde (2014)
- Under pres. Smed og kriger i Hedegård (2023-2025?) Samarbejdsprojekt.
- Under pres. Magtens arkitektur (2024-2026?) Samarbejdsprojekt.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Provstlund (2018)
- Artikel: Havegaard (2018)
- Artikel: Kildeparken (2018) Guidede ture: Borgtur til Staksevold, Bygholm og Boringholm (2014)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Krigeren (Hedegård) (2023)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Krigeren (grave) (2023)
- Guidede ture: Valborgaften på Purhøj, Bygholm Sø med Historisk Atlas (2015)
- Guidede ture: Drosthholm Voldsted (2016)
- Guidede ture: Vand og voldsted (Elbæk) (2018)
- Guidede ture: Vand og voldsted (2020)
- Guidede ture: Det glemte forsvar – vandring på volden i Horsens (2020)
- Guidede ture: Vand og voldsted. Natur og kultur fra Husodde til Brakør (2021)
- Guidede ture: Priorsløkke (2023)
- Guidede ture: Sukkertoppen – fra top til tå (2023)

Tema 7: Menneske og tro

Det arkæologiske materiale viser, at mennesket alle dage har haft tro og religion. De forhistoriske trosforestillinger er vanskelige at forstå, men bunder formentlig i menneskets behov for holdepunkter og værdi i tilværelsen, ro og retning, erfaringen med død og kaos. Troen kan i det arkæologiske kildemateriale have mange udtryk, men hvordan lader det sig gøre at genkende det religiøse i det forhistoriske materiale, der ikke er suppleret af skriftlige kilder? Forståelse og tolkning forekommer umiddelbart lettere tilgængeligt i forhold til det middelalderlige genstandsmateriale, hvor vi kender mere til det middelalderlige menneskes - om end komplekse - verdensbillede. Religionen har til alle tider haft sin helt egen funktion: I ethvert samfund med en vis form for organisation fungerer religionen som ubrydeligt og centralt element, der medvirker til at sikre sammenhængskraften i samfundet - indadtil og udadtil. Dette gælder uanset om samfundet er meget løst eller meget fast organiseret.

En overordnet problemstilling under dette tema af begravelsestraditioner i både den forhistoriske og historiske periode. Hvad kan det arkæologiske materiale fortælle om opfattelsen af livet efter døden? Hvordan er graven fysisk konstrueret? Hvilke gravgaver - eller mangel på samme - har den døde fået med i graven? Hvordan er den døde begravet - og hvorfor? Hvilken tro og hvilke ritualer har være knyttet til begravelsen? Hvordan var relationen mellem den døde og de levende?

Specifikke fokusområder og problemstillinger:

- Gruber og grubekomplekser af rituel karakter fra tragtbægerkultur.
- En overordnet problemstilling under dette tema af begravelsestraditioner i både den forhistoriske og historiske periode. Hvad kan det arkæologiske materiale fortælle om opfattelsen af livet efter døden? Hvordan er graven fysisk konstrueret? Hvilke gravgaver - eller mangel på samme - har den døde fået med i graven? Hvordan er den døde begravet - og hvorfor? Hvilken tro og hvilke ritualer har være knyttet til begravelsen? Hvordan var relationen mellem den døde og de levende?
- Gruber og grubekomplekser af rituel karakter fra tragtbægerkultur.
- Rituelle pløjninger i forbindelse med gravlæggelse og opgivelse af bebyggelser.
- Husofre.
- Livet og efterlivet i tragtbægerkulturen med fokus på sociale fællesskaber, traditioner, ritualer og dødedyrkelse, dødebehandling og forbindelsen til forfædrene belyst med udgangspunkt i det rituelle landskab omkring Bygholm Ådal samt det rituelle landskab ved Horsens Fjord. Gravkomplekset på Bygholm Nørremark kan samlet set være med til at belyse forskellige forhold inden for to vigtige faser af den mellemneolitiske tragtbægerkultur. De to faser omfatter henholdsvis begyndelsen af mellemneolitikum MN Ib, der er en lokal blomstringstid med opførelsen og anvendelsen af en lang række megalitter, og periodens afslutning, hvor nedbrydning og destruktion synes at være resultatet af et brud med tragtbægerkulturens traditioner og ritualer. Konkrete problemstillinger i forhold til megalitterne: 1) Den kronologiske og typologiske udvikling af anlæggene samt lokale tilsyneladende unikke konstruktive detaljer som eksempelvis et dybt nedgravet gravkammer. 2) Omdannelsen af megalitterne til belysning af en rituel og kulturel brydningstid, hvor nogle af tragtbægerkulturens karakteristiske begravelsestraditioner opgives. Transformationen af anlæggene rejser spørgsmålet om, hvorvidt der skal ses en direkte sammenhæng mellem disse hændelser og de nye indslag, og i hvor høj grad der i så fald var tale om kulturmøder eller kultursammenstød mellem forskellige befolkninger. 3) Fokus på megalitternes offerskårlag som udgangspunkt for at belyse sociale strukturer, eventuelt familie- og/eller befolkningsgrupperinger. 4) Helhedsforståelse af det rituelle landskab omkring Bygholm Nørremark og sammenhængen med det rituelle landskab syd for Horsens Fjord.

- Vi kender samlingspladser fra tragtbægerkultur, men savner dem fra enkeltgravskultur og senneolitikum. Hvordan viser de sig? Har fællesaktiviteterne været henlagt til områderne mellem gravhøjene?
- Offerskik i ældre bronzealder. Særligt fokus på øksedepoter, herunder randlisteøkserne fra Boest.
- Offerskik i yngre bronzealder. Den sidste bronzealderkulturers brug af værdifulde bronze- og guldsager med udgangspunkt i en analyse af nedlæggelserne i Gl. Sole og Årup. Sammenhængen med bebyggelsen, udnyttelsen af landskabet, herunder høje, moser og det agrare landskab.
- Nedlægning af ler i stolpehuller på huse fra førromersk jernalder.
- Mosen som offersted i yngre bronzealder og ældre jernalder (mosepotter, ringofre, ofringer i tørvegrave, våbenofferfund).
- I de seneste år har museet udgravet et stort antal bebyggelser fra både ældre og yngre jernalder. For begge perioder gælder, at de tilhørende grave og gravpladser kun er få, og som oftest dukker de ikke op overhovedet. Jernalderens grave prioriteres derfor højt. Desuden lægger det op til metodiske overvejelser omkring bevaringsforhold samt forundersøgelser- og udgravningsmetoder, herunder muligheden for atypiske grave og atypisk dødebehandling.
- Hedegård-gravpladsen er central i museets arkæologiske samling og en publikation af den og yderligere undersøgelser i den tilhørende bebyggelse er en af Museum Horsens' helt centrale forpligtigelser i den nationale og internationale arkæologi i fremtiden.
- Gravskik i romersk jernalder: Importerede romerske bronzefade.
- Grave og gravpladser i vikingetid. Herunder forskelle og ligheder i gravskik f.eks. mellem gravpladsen i det nuværende Horsens og oplandet.
- Ødekirker. Der savnes viden om områdets nedlagte kirker, herunder lokaliseringen af disse med tilhørende kirkegårde, hvor der potentielt kan ligge et stort bevaret middelalderligt antropologisk materiale.
- Gejstlige institutioner i byen. Vi har relativ god viden om de stående institutioner, men vores viden er særdeles mangelfuld i forhold til de forsvundne, herunder Helligåndshuset, Vor Frue Kirke, Sct. Jørgensgården.
- Middelalderens klostre i Horsens er kendt i historiske kilder og især Franciskanerklostret er forholdsvis velbelyst arkæologisk, mens Johanitterklostret er mere sporadisk påvist arkæologisk. Der savnes viden om klostrenes betydning for byens udvikling og byplanlægning.
- Herreklostrene ved Gudenåen – se Mennesket ved fjord og å.
- Der kendes kun ganske få middelalderlige kapeller i Horsens Kommune. Fokus på disse, deres placering og betydning i samtiden.
- Både asatroen og den kristne tro afspejles i detektorfund, fx fibler med hedenske motiver, Guds Lam fibler og blyamuletter. Museet modtager og registrerer mange genstande fundet med metaldetektor, og der er basis for samlede fremstillinger og forskning i mange af disse genstandsgrupper.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende forskningsprojekter:

- Hedegård – en gravplads fra sen førromersk/tidlig romersk jernalder.
- Gravskik i romersk jernalder: Importerede romerske bronzefade. Med udgangspunkt i et aktuelt fund, komparativt studie på dansk og udenlandsk materiale. Samarbejde med konserveringen på Moesgård og i Vejle.
- Rokær-fundet i europæisk kontekst med særligt fokus på Rokærdolkens proveniens og datering. I samarbejde med Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Schloss Gottorf.
- Døden i Centrum. Yngre jernalders gravfund i Region Midtjylland. Samarbejde mellem de arkæologiske museer i Region Midtjylland (2015-2021)

- Liv og efterliv i tragtbægerkulturen. En undersøgelse af sociale fællesskaber, traditioner, ritualer og dødedyrkelse (2022-?)
- Under pres. Smed og kriger i Hedegård (2023-2025?) Samarbejdsprojekt.
- Under pres. Magtens arkitektur (2024-2026?) Samarbejdsprojekt.

Disse problemstillinger udmøntes på Museum Horsens i følgende formidling:

- Artikel: Nye pragtsmykker fra Gl. Sole (2014)
- Artikel: Nyt fund af et importeret romersk bronzefad (2016)
- Artikel: Atypiske grave fra yngre jernalder (2021)
- Artikel: Lærkenfeldt (2021)
- Artikel: Rokær-fundet i europæisk kontekst med særligt fokus på Rokærdolkens proveniens og datering (20xx).
- Bog: Franciskanerklostret i Horsens (2016)
- Foredrag: Romersk bronzefad fra Ølholm (2014)
- Foredrag: Det religiøse liv – kirker og klostre i middelalderens Horsens (2015)
- Foredrag: Tamdrup – kongsgård og dåbskirke (2016)
- Foredrag: Rokær – høj og grav (2017)
- Foredrag: Lyttebiograf i Veng Kirke om Gudenåens Klostre (2020)
- Foredrag: Møllehus og flagermus - Lytteaften ved Klostermølle (2020)
- Foredrag: De dødes landskab (Bollervej) (2022)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Pilgrimmen (2023)
- Foredrag: Oldtidsonsdag – Shamanen (2023)
- Særudstilling: Romersk bronzefad fra Ølholm (2014)
- Særudstilling: Randlisteøkserne fra Boest (20xx)
- Guidede ture: Rundvisning på udgravning – Byholm Nørremark (2016)
- Guidede ture: Slaggård Banke og Vorbjerg Højene (2016)
- Guidede ture: Kloster og Kær (2019)
- Guidede ture: Megalitter og myretuer ved Byholm Sø (2020)
- Guidede ture: Skumringstur på Slaggård Banke og Vorbjerg Høje (2020)
- Guidede ture: Megalitter og myretuer - natur og kultur ved Byholm Sø (2021)
- Guidede ture: Purhøj – på toppen af Bjerrelide (2021)
- Guidede ture: Purhøj – på toppen af Bjerrelide (2022)
- Guidede ture: Gamle høje og nye skove (Rugballegård) (2023)

Formidling

Se overordnet Visions- og strategiplan for Museum Horsens samt specifik Formidlingsstrategi 2020-2025.

Planlægning af formidlingsaktiviteter

Museum Horsens formidlingsaktivitet planlægges for et halvt kalenderår ad gangen. Koordineringen foregår på afdelingslederniveau. Den interne planlægning foregår på inspektørmøder. Hvert år i marts og oktober koordineres næste års program endvidere med eksterne samarbejdspartnere, primært Naturcenter Ulvedal.

Offentliggørelse af udgravningsresultater

Museet offentliggør resultater fra museets arkæologiske udgravninger på museets hjemmeside.

Kulturarv som værdi

Museet oplyser og inviterer bygherre til dialog – når det giver mening – om muligheden for at anvende de arkæologiske resultater som værdiskabende element i rådgivningen af bygherre. Dette gøres i praksis ved at udlevere præsentere og udlevere folderen Kulturarv som værdi samt sende links til <http://kulturarvsomvaerdi.dk/> (ikke tilgængelig november 2021).

Elementerne fra sitet anvendes endvidere som en formidlingsressource i forbindelse med afrapportering af de arkæologiske udgravninger.

Samarbejde med undervisnings- og uddannelsesinstitutioner

- Museum Horsens har haft tradition for at indgå samarbejde med Aarhus Universitet om at afholde uddannelsesgravninger, eksempelvis i årene 1999-2001 og senest i 2007 (to udgravninger) og 2008. Museet arbejder på at udarbejde en praktik-/speciale-bank med potentielle afgrænsede problemstillinger, der er egnede til et praktik- eller specialeforløb samt at koordinere det med Aarhus Universitet.
- Museum Horsens har stillet – og stiller gerne - personale til rådighed til eksempelvis undervisning på uddannelsesgravninger eller på andre museer.
- Museet er medlem af Intraface og deltager årligt i undervisningsforløb i samarbejde med gymnasieelever og Konserveringscentret i Vejle om et undervisningsforløb forankret i den arkæologiske udstilling og arkæologiske genstande.
- Museet har siden 2018 haft et samarbejde med Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schloss Gottorp og Universitet i Kiel om detektering af dødishuller samt forskning i senpalæolitiske rensdyr som led i ph.d.-projekter.
- Museet inviterer løbende til offentligt åbne udgravninger, modtager praktikanter og skoler på udgravningerne.
- Museet afholder løbende guidede ture i kulturlandskabet med udgangspunkt i de arkæologiske resultater.

Der henvises i øvrigt til museets overordnede strategi.

Presse på udgravninger

Se retningslinjer om håndtering af presse på udgravninger.

Museum Horsens arkæologiske virksomhed

Museum Horsens har det arkæologiske ansvar i Horsens Kommune. Forvaltningsansvaret for arkæologi er placeret i den arkæologiske afdeling under Museum Horsens. Museum Horsens arkæologiske virksomhed omfatter forvaltningen af ikke fredede jordfaste fortidsminder. Formålet med nærværende strategi med tilhørende retningslinjer er at sikre, at Museum Horsens forvalter bestemmelserne i Museumslovens kapitel 8 så professionelt, ensartet og kompetent som muligt, samt at museets medarbejdere har kendskab til de primære lov- og forvaltningsmæssige rammer. Retningslinjerne skal sikre, at de overordnede principper og selve formålet med strategien kan gennemføres.

Overordnede principper for museet administration af Museumslovens kap. 8

Administrationen sker i henhold til bestemmelserne i museumsloven med udgangspunkt i Slots- og Kulturstyrelsens vejledninger for det arkæologiske forvaltningsområde.

Museum Horsens er en forvaltningsmyndighed. De formelle krav til en sådan er kompetence, habilitet, officialprincippet (alle relevante oplysninger skal fremskaffes), partsmedvirken (orientering om sagens gang), afgørelsens form (henvisning til lovgrundlag), begrundelse og klagevejledning. De saglige krav er hjemmelskravet, lighedsgrundsætning, skønsudøvelse, proportionalitetsprincip (ikke mere indgribende afgørelse end nødvendigt).

Administrationen sker i henhold til ombudsmandens retningslinjer for god forvaltningsskik, herunder reglerne for sagsbehandlingstider, vejledningspligt, orientering af berørte og besvarelse af henvendelser.

Administrationen finder sted efter bestemmelserne i Forvaltningsloven, herunder særligt reglerne om aktindsigt, notatpligt og kravene til journalisering.

Museum Horsens har notatpligt i alle afgørelsessager, hvilket vil sige alle potentielle museumssager. Museum Horsens har skærpede krav til både notatpligt og journalisering i forhold til Horsens Kommune som sagspart på grund af potentiel inhabilitet. Der kræves mere grundig sagsbehandling i/af sager, hvor Horsens Kommune er part jf. magtfordrejning. Der arbejdes efter princippet om saglighed forud for habilitet.

Notatpligt omfatter mundtlige oplysninger i ekspeditionen/sagen, der ikke fremgår af sagens øvrige dokumenter. Der er som ovenfor skrevet notatpligt i alle afgørelsessager. Notatpligten omfatter oplysninger om det faktiske grundlag, eksterne faglige vurderinger af betydning for afgørelsen eller væsentlige ekspeditionsskridt. Notater skal skrives snarest muligt og har høj bevisførelse.

Der udarbejdes efter møder internt mødereferat eller beslutningsreferat.

Museum Horsens har som forvaltningsmyndighed vejlederpligt. Det vil sige, at museet i fornødent omfang skal yde vejledning og bistand til personer, der retter henvendelse om spørgsmål inden for myndighedens sagsområde jf. forvaltningslovens § 7. Der er tale om vejledning om regler, loven og lovens beføjelser og ikke konsulentbistand.

Horsens bestræber sig som offentlig myndighed på at følge Folketingets Ombudsmands anbefalinger til journalisering hos offentlige myndigheder.

Journaliseringspligt opfyldes på Museum Horsens ved følgende:

- Notatpligt i afgørelsessager
- Indkommen og udgående post journaliseres så vidt muligt umiddelbart efter modtagelse/afsendelse, herunder e-mails.
- Sagsakter opbevares på en forsvarlig måde.

Museum Horsens har nedskrevet retningslinje for ikke varslede besigtigelser og standsningssager jf. museumsloven.

Forvaltning – kompetencer og vidensdeling

Det administrative arbejde i den arkæologiske afdeling udføres af to personer. Denne organisering er valgt dels af hensyn til en klar opgavefordeling på afdelingsniveau, dels af hensyn til sikring af en ensartet sagsbehandling. Som sagsbehandler ved Museum Horsens forudsættes et kendskab til lovgrundlaget, vejledninger, de nationale strategier samt en faglig viden på både lokalt og nationalt niveau. Den faglige viden suppleres af museets hovedperiodeansvarlige inspektører. Sagsbehandlere deltager i Kulturstyrelsens orienteringsmøder og har endvidere deltaget i kurser om museums- og forvaltningslovens bestemmelser. Museets sagsbehandlere har løbende dialog om aktuelle sager.

Kendskabet til museumsloven er indskrevet som en generel forpligtelse i alle medarbejders stillingsbeskrivelse i den arkæologiske afdeling ligesom kendskab til afdelingens strategier og retningslinjer er et krav.

Sagsbehandlere deltager i et formelt netværk med de ti museer i Region Midtjylland med arkæologisk ansvar. Museum Horsens har endvidere en tværmuseal samarbejdsaftale med Museum Skanderborg og Museum Silkeborg, der omfatter arkæologisk virksomhed samt forskning og formidling. Samarbejdet på det arkæologiske områder omfatter koordinering, faglig bistand og sparring.

Organisering – klar opgavefordeling

Den enkeltes opgave er beskrevet i individuelle stillingsbeskrivelser. I den løbende opgavefordeling tages højde for kompetencer i henhold til både periode, metode, erfaring m.m. Museet bestræber sig på at fastholde kerneopgaverne på fastansatte inspektører. Myndighedsopgaven varetages af inspektører ansat på museets basisbevilling. Kulturen i afdelingen er baseret på åben dialog, tillidsfuld kommunikation og løbende vidensdeling, hvilket kontinuerligt kvalificerer løsningen af opgaver, forvaltningsmæssige som udgravninger.

Til sikring af viden på potentielle og aktuelle sager anvendes to fælles, digitale styringsredskaber: Oversigt over foreløbige sager samt projektstyringsværktøj til status på aktuelle sager. Begge redskaber har til formål at gøre administrationen smidig og systembåret. Dermed kan sagsbehandlere aflaste og afløse hinanden uafhængigt i forbindelse med fravær. Desuden orienteres løbende i inspektørgruppen om sagsgange og processer, så flere har mulighed og kompetence til at løfte administrative opgaver om nødvendigt.

Museum Horsens har udarbejdet en række skabeloner for standardbreve og afrapportering:

- Rapportskabeloner baseret på SLKS' retningslinjer for afrapportering
- Skabelon til administrative data på en sag
- Følgebreve til godkendt budget samt afregning af sager
- Følgebreve til budgetanmodninger baseret på SLKS' retningslinjer for følgebreve
- Bemærkninger til lokalplaner
- Udtalelse
- Første henvendelse til bygherre

Se forretningsgang og retningslinjer for økonomistyring og afsendelse af regninger.

Sagsbehandling – ensartede procedurer og digitale løsninger

Museum Horsens anvender som ovenfor beskrevet digitale løsninger i sin sagsbehandling. Udover digitale styrings- og procesark anvendes de kommunale webgis-løsninger. Sager modtages i Museum Horsens hovedpostkasse og vis Horsens Kommunes ESDH-system SBSYS.

Foreløbige sager føres i en oversigt med sagens grunddata samt mulighed for indtastning af procestrin.

Der oprettes en museumssag samt lokalitet i Fund og Fortidsminder, når der foretages en undersøgelse, en genstand anmeldes til danefævvurdering, en genstand registreres i privat eje eller en genstand indlemmes i museets samling. Data fra en eventuel foreløbig sag flyttes til museumssagen.

Museum Horsens har et museumssagsarkiv. En museumssag er defineret ved at have et arkivalsk indhold. Museet har siden 1985 benyttet et hovednummersystem med foranstillet akronym. Museet arbejder med åbne sager, dvs. fremkommer senere mere dokumentationsmateriale, der vedrører samme sag registreres dette materiale under den gamle sag. En museumssag kan indeholde rapporter, fotos, lister og korrespondance.

I igangværende sager lægges sagsakter successivt i sagen, således at sagens dokumenter ligger let tilgængeligt i kronologisk rækkefølge. Når en sag er afsluttet ordnes sagens akter efter type og kronologisk.

Arkæologiske museumssager opbevares i hængemapper i stålskabe. Dias til sagerne opbevares for sig i hængelommer i stålskabe. Negativer opbevares i pergamin-lommer i ringbind i stålskabe. Udgravningsplaner i A3 opbevares i kartonmapper i stålskabe, og lommebøger opbevares i æsker i stålskabe. Storformat tegninger opbevares hængende i tegningsskab.

En museumssag er både papirbåren og elektronisk. Museum Horsens benytter Horsens Kommunes server til lagring af digitale museumsager. I 2019 er museet overgået til Horsens Kommunes ESDH-system SBSYS. En digital museumssag er ordnet efter en sagskabelon, således at den digitale sags akter er overskuelige og let tilgængelige.

Museumssager oprettes fra 2021 i sin helhed i SBSYS, Horsens Kommunes ESDH-system. SBSYS håndterer ikke GIS-data og foto-formater i det omfang, der genereres på arkæologiske udgravninger. Der arbejdes pt med at overføre sager bagudrettet til SBSYS. GIS-data og foto-formater ligger på Horsens Kommunes server. Museet arbejder på en løsning med Horsens Kommune om sikring af museets GIS-data i en geodatabase. Museet arbejder endvidere på en løsning om sikring af arkæologiske fotos.

Der arbejdes ud fra princippet om, at sager og dokumenter registreres, så en sag kan identificeres. Sager og dokumenter betegnes i overensstemmelse med indhold og passende betegnelser, så sag og dokumenter efterfølgende kan identificeres af hensyn til offentligheden.¹

Se procedurer og retningslinjer for sagsbehandling.

---

¹ Journalisering skal være både manuel og elektronisk. Der skal være overblik over sager og dokumenter, en passende og meningsfuld systematik, registrering af sager og dokumenter. Fysisk skal sagerne holdes samlet og være sikret mod bortkomst og undergang. Sager skal omfatte alt ind- og udgående journalmateriale uden undtagelse samt alt internt materiale, der er udarbejdet i forbindelse med sagens behandling. E-mails fremtræder som et dokument, der kan printes ud og vedlægges en sag. E-mails, der kan sidestilles med telefonsamtale (om eksempelvis praktiske aftaler) er ikke omfattet af offentlighedsloven og skal derfor ikke journaliseres.

Arkæologiske undersøgelser – bygherrekontakt, videnspotentiale og økonomi

Museum Horsens ønsker en redelig og omhyggelige rådgivning af bygherre i forbindelse med dennes planlægning efter fund af fortidsminder på et givet areal fra første henvendelse til afslutning af en eventuel arkæologisk undersøgelse. Museet arbejder ud fra princippet om at henvende sig til bygherre så tidligt som muligt forud for et potentielt anlægsarbejde. Museet har eksempelvis indgået aftale med Horsens Kommune om at museet indsender bemærkninger til miljøgodkendelser. Der er endvidere indgået aftale med Region Midtjylland om et samarbejde omkring tidlig information om museumsloven og fortidsminder til indvinder.

Første kontakt til en potentiel bygherre sker oftest ved fremsendelse af standardbrev indeholdende en beskrivelse af årsagen til henvendelsen samt en faglig begrundelse. Når den første kontakt er etableret (enten ved at bygherre selv henvender sig eller museet følger op på henvendelsen) søges bygherre rådgivet så grundigt som muligt ved blandt andet fremsendelse af henvisning til Slots- og Kulturstyrelsens hjemmeside, hvor bygherre blandt andet har mulighed for at orientere sig i styrelsens vejledning. Endvidere vægtes dialogen med bygherre omkring museumslovens bestemmelser, økonomi, tidsplaner og fortidsminder (herunder bevaring og/eller undersøgelse) enten udførligt på skrift, i telefonmøder eller personlige møder på enten den aktuelle lokalitet eller på museet.

Kvaliteten i den arkæologiske virksomhed sikres ved ansættelse af kvalificerede medarbejdere, klare retningslinjer, systembåret viden samt et højt kommunikationsniveau. Det faglige niveau sikres gennem intern og ekstern vidensdeling.

Museum Horsens er en del af Horsens Kommunes økonomisystem. Til sikring af adskillelsen af den bygherrefinansierede arkæologi fra resten af museets økonomi fremgår den arkæologiske afdeling i økonomisystemet som en selvstændig enhed.

Sikring og formidling af den faste kulturarv – samarbejde mellem myndigheder og bygherrer

Museum Horsens vil sikre et aktivt samarbejde med Horsens Kommune omkring servicering af borgere, erhvervsvirksomheder og offentlige myndigheder, der ønsker arkæologisk eller historisk bistand forud for fysisk planlægning og anlægsarbejde. Museum Horsens bestræber sig på at kunne rådgive bygherrer – offentlige som private – så tidligt som muligt.

Da museets arkæologiske ansvarsområde dækker Horsens Kommune, er det naturligt, at samarbejdet omkring fysisk planlægning primært foregår med Horsens Kommunes forvaltning. Museet afholder koordineringsmøde med kommunens kontaktperson en gang om måneden. Hertil kommer rådgivningsvirksomhed for private, hvor museet har uformelle samarbejder med både større og mindre private aktører.

Museum Horsens holder sig endvidere løbende orienteret gennem den lokale presse, hvor museet benytter lejligheden til at lave opsøgende arbejde omkring anlægsarbejder og fortidsminder. På denne måde fanger museet potentielle sager så tidligt som muligt med bedre mulighed for rådgivning og planlægning for bygherre.

På museets hjemmeside kan findes oplysninger om de ydelser, som museet tilbyder bygherrer og andre anlægsansvarlige, kommuner, uddannelses- og undervisningsinstitutioner m.m.

Museum Horsens bestræber sig på i alle de tilfælde det er meningsfuldt at informere og samarbejde med bygherrer om arkæologien som et værdiskabende element.

Kvalitetssikring og forvaltningsevaluering

Museum Horsens evaluerer løbende kvaliteten i museets forvaltning. Det sker ved intern dialog på både sagsbehandler- og afdelingsniveau og på baggrund af tilbagemeldinger og information

fra eksterne parter som bygherrer, rådgivere, Slots og Kulturstyrelsen, øvrige myndigheder (stat, region og kommuner) m.m.

Se retningslinje for sagsbehandling i henhold til museumsloven fordelt på typer af sager.
Se retningslinje for sagsbehandling af byggesager, nyere tid.